

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Ženský pracovní tábor v obci Svatava

Nikol Fantysová

Plzeň 2017

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor České dějiny

Bakalářská práce

Ženský pracovní tábor v obci Svatava

Nikol Fantysová

Vedoucí práce:

Mgr. Eva Rašková

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2017

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené odborné literatury a pramenů.

Plzeň, duben 2017 .....

Tímto bych ráda poděkovala Mgr. Evě Raškové za cenné rady, připomínky a metodické vedení mé bakalářské práce. Rovněž bych ráda poděkovala panu PhDr. Vladimíru Bružeňákovi za odbornou pomoc a poskytnutí informací.

Obsah

1	ÚVOD.....	1
2	Z HISTORIE SOKOLOVSKA	4
2.1	Z rané historie.....	4
2.2	Důsledky druhé světové války na Sokolovsku	6
3	KONCENTRAČNÍ TÁBOR FLOSSENBÜRG.....	10
3.1	Základy tábora Flossenbürg	10
3.2	Funkce flossenbürgského tábora	11
4	ŽENSKÝ PRACOVNÍ TÁBOR SVATAVA.....	13
4.1	Z historie Svatavy.....	13
4.2	Základy pracovního tábora ve Svatavě	14
4.3	Hierarchie v táboře	19
4.4	Každodenní život ve svatavském táboře	25
4.4.1	<i>Režim a strava</i>	25
4.4.2	<i>Nucená práce</i>	27
4.4.3	<i>Tyfová nákaza a smrt</i>	30
5	U KONCE VÁLKY	34
5.1	Pochody smrti.....	34
5.2	Osvobození a demolice svatavského tábora.....	38
6	ZÁVĚR	41
7	SEZNAM POŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY.....	43
8	RESUMÉ	47
9	PŘÍLOHY	48

1 ÚVOD

Druhá světová válka a zejména všechny tragédie, které se v ní odehrály, dodnes fascinují lidstvo, inspirují spisovatele a filmový průmysl. Historikové se snaží zkoumat dodnes neobjasněné události a přinášet nová sdělení. Dosud největší světový konflikt byl částečně vyvolán následky první světové války, která měla negativní dopad na tehdejší společnost ale především poražené státy, které musely splácet válečné škody. Tvrdá opatření a vysoké sankce vyvolávaly v postižených státech silnou nespokojenost lidí.

Předložená bakalářská práce je pro lepší přehlednost rozdělena do čtyř kapitol. Úvodní kapitola je vymezena obdobím raných dějin Sokolovska až po období druhé světové války. Pojednává o celkovém profilu Sokolovska včetně jeho geografické polohy a industriálním charakteru, jenž ovlivnil vývoj osídlení a průmyslu. Je zde zmíněna historie o příchodu prvních obyvatel, vzniku města a okolních vesnic. Následně je popsán vývoj společnosti a hospodářství v období první a druhé světové války, kdy nástup nacistů k moci viditelně ovlivnil zdejší podnikání, z důvodu kterého se Sokolovsko stalo jednou ze zájmových oblastí německých průmyslníků.

Druhá kapitola je ve stručnosti zaměřena na fungování německého koncentračního tábora ve Flossenbürgu patřícího mezi přední německé koncentrační tábory, jehož pobočky, tzv. venkovní tábory, začaly vznikat i v bývalém československém pohraničí. Primární funkcí flossenbürgského koncentračního tábora bylo odstranit z veřejného života politické odpůrce a válečné zajatce a využít je k fyzicky náročné práci a zlepšení německého válečného hospodářství. Stejnou úlohu zastávaly i pobočné pracovní tábory umístěné v oblastech s menším rizikem útoku spojeneckých sil. Pracovní komanda těchto venkovních táborů tvořili jen muži, ale posléze i ženy, pro něž se zřizovaly ženské pracovní tábory.

Předmětem následující kapitoly je období druhé světové války a jejího vlivu na tehdejší československé pohraničí, konkrétně Sokolovský region, v němž během druhé světové války vznikala síť pobočných pracovních táborů

spadajících pod správu předních německých koncentračních táborů ve Flossenbürgu a Ravensbrücku. Hlavní částí této bakalářské práce je ženský pracovní tábor ve Svatavě. V úvodu kapitoly je nejprve krátce zmíněna historie Svatavy a její industriální charakter, díky němuž se Svatava stala místem s prosperujícím hospodářstvím. Také pro zdejší krajinu a terén byla obec vhodným místem pro umístění pracovního tábora.

Cílem této práce je nalézt odpověď na to, jak vznikl a fungoval ženský pracovní tábor ve Svatavě v období let 1943–1945. Odborná literatura, archivní prameny a zvláště zaznamenané paměti bývalých vězenkyň, umožňují podat úplný obraz o celkové historii tábora. Stěžejní část práce je rozdělena do několika kapitol, kterými jsou: *Základy pracovního tábora ve Svatavě*, *Hierarchie v táboře* a *Každodenní život ve svatavském táboře*, které jsou dále děleny do několika podkapitol, z nichž se každá věnuje určitému tématu – výstavbě tábora, panujícímu režimu uvnitř tábora, nucené práci ve zdejší továrně či násilí páchaného na ženách. Text je navíc doplněn přímými citacemi vyňatých z deníků svědků, které napomáhají vnímat historii tábora očima vězenkyň.

Bakalářská práce je zpracována na základě nevydaných pramenů a odborné literatury, s jejichž pomocí bylo možné proniknout hlouběji do historie Sokolovského regionu v období druhé světové války. Písemné materiály jsou dostupné ve Státním okresním archivu města Plzně. Konkrétně se jedná o fond Václava Němce, českého učitele zajímavějšího se o regionální dějiny Sokolovska, jenž se po druhé světové válce zabýval pracovním táborem ve Svatavě. Během bádání se mu podařilo oslovit bývalé vězenkyně, s jejichž pomocí nashromáždil řadu informací a vydal několik publikací, např. *Ženský koncentrační tábor ve Svatavě* a ve spolupráci s Michalem Frankovičem vydal knihu *Francouzky ve Svatavě. Místní organizace Českého svazu protifašistických bojovníků v Sokolově*, které jsou sbírkou vzpomínek a deníkových úryvků žen. Sokolovském muzeu nabízí unikátní expozici věnovanou svatavskému pracovnímu tábora. Řadu pozůstalostí a upomínkových

předmětů, které jsou součástí obrazové přílohy, věnovaly muzeu bývalé vězeňkyně.

Velice zajímavé poznatky přináší i práce historika a středoškolského učitele působícího na sokolovském gymnáziu PhDr. Vladimíra Bružeňáka, který se zabývá regionálními dějinami 20. století a ženským pracovním táborem ve Svatavě. Jeho publikace *Ve stínu Krušných Hor: z historie poboček koncentračního tábora Flossenbürg na Karlovarsku a Sokolovsku a pochodů smrti* vyvrátila mnohá dřívější tvrzení a nepodložená fakta a napomohla objasnit řadu nezodpovězených otázek, a to na základě nových poznatků a svědectví, kterých autor dosáhl díky dlouhodobému bádání. Zdrojem informací se stala i kniha Pavla Berana a kol., *Sokolovsko nejen vzpomínky*, pojednávající o historii a hospodářství Sokolovska. Pro pochopení důsledků druhé světové války na Sokolovsku je důležitá práce Romany Beranové a Vladimíra Bružeňáka: *Ve spárech orlice: Sokolovsko v letech 1938–1945*. Cenná je rovněž kniha s názvem *Svatava: z historie význačné hornické a průmyslové obce*, jejíž autor Jaroslav Jiskra, odborník na dějiny hornictví, se zde věnuje tématice hospodářského vývoje Svatavy.

2 Z HISTORIE SOKOLOVSKA

2.1 Z rané historie

Sokolovská úžina je obklopena pohořími Krušných hor, Slavkovským lesem a řekou Ohře – německy Eger, tekoucí z Bavorska do Čech.¹ Sokolov² je malé okresní město ležící v cípu severozápadních Čech při blízké hranici s Německem. Ke vzniku města Sokolov a jeho osídlení se váže legenda o chebském měšťanovi – sokolníkovi Sebastianovi, který v těchto místech založil malou osadu, v níž choval dravé sokoly. Odtud je odvozen název města Sokolov. První písemná zmínka o Sokolově a jeho přilehlém okolí pochází z 13. století. Od roku 1282 byl Sokolov majetkem bavorské rodiny Nothafců, kteří jej spravovali až do první poloviny 15. století. Roku 1435 se novými vlastníky stali Šlikové³, kteří půdu obdrželi coby štědrý dar od císaře Zikmunda Lucemburského. Šlikové majetek spravovali až do osudného roku 1621.⁴ Příslušník rodu Šliků, Jan Albín, toho roku přišel o držbu Sokolovska z důvodu pobělohorského debaklu.⁵ O rok později se držitelé města stali urození páni Nosticové⁶, kteří zabavený majetek odkoupili a během několika let jej rozšířili o nové statky, jejichž administrativu si předávali z generace na generaci

---

¹ BERAN, Pavel a kol., *Sokolovsko: nejen vzpomínky*, Sokolov 1999, s. 4.

² Německý název – Falkenau an der Eger.

³ Příslušníci české a říšskoněmecké šlechty pocházející z Chebska. Poct a bohatství se rodu dostalo až za života Kašpara Šlika (1400–1449), který se díky svým diplomatickým dovednostem dostal do služeb krále Zikmunda Lucemburského, jenž ho roku 1433 jmenoval říšským kancléřem. Následovalo povýšení do říšského hraběcího stavu a dědičný zisk Falknovského panství a jeho přilehlého okolí. V první polovině 16. století byla na Šlikovských panství – v dnešním Jáchymově, objevena ložiska stříbra, která dala vzniknout ražbě stříbrných tolarů. Mince byly věhlasné po celé Evropě až do pobělohorských událostí, kdy Šlikové ztratili většinu svých statků a pravomocí. HALADA, Jan, *Lexikon české šlechty: erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti*, Praha 1999, s. 556–558.

⁴ BRUŽEŇÁK a kol., *Historie Sokolovska*, Sokolov 2010, s. 6–8.

⁵ Jan Albín Šlik se hlásil k čelním představitelům stavovské opozice. Následkem prohrané bitvy na Bílé Hoře 11. listopadu roku 1620 uprchl ze země a jeho majetek byl zkonfiskován. BERAN a kol., s. 179.

⁶ Nostitzové byli příslušníci rytířského rodu pocházejícího z Lužice u Budyšina. Mezi významné představitele rodu patřil Otto Nostitz, jehož loajální postavení vůči panovníkovi mu v pobělohorských dobách přineslo význačné postavení mezi českou šlechtou, funkci říšského rady a majetek Falknovského panství. HALADA, s. 389–390.

až do 19. století. Zasloužili se o vybudování četné infrastruktury a kulturních pamětihodností v Sokolově (zámek rodiny Nosticů, arciděkanský a kapucínský kostel a synagoga).⁷

Sokolovsko bylo ve své historii významné nejen pro své pozoruhodnosti, ale také díky svému rozmanitému přírodnímu bohatství. Četná ložiska zinku, stříbra, zlata, kaolínu, jílu a zejména hnědého uhlí, jehož dobývání v průběhu let viditelně ovlivnilo podobu současného regionu, byly jedním z hlavních charakteristických rysů západního regionu Čech. Získávání a zpracovávání surovinových zdrojů v této oblasti podnítilo rozvoj průmyslových odvětví, lidových řemesel, manufakturních živností a s pozdější průmyslovou modernizací zároveň tovární výrobu. V regionu vzniklo několik skláren (například Oloví patřilo před první světovou válkou k největším výrobcům lahví v monarchii), textilních závodů (Svatava), železáren, strojren (Gaschovy strojírny v Chodově), podniků na zhotovování hudebních nástrojů, hraček, krajek, Slavkovská porcelánka či chemické závody, jejichž hlavní úlohou v období druhé světové války měla být výroba pohonných hmot.⁸

Na hospodářství a ekonomiku v oblasti Sokolova měla vliv první světová válka. Ačkoliv se velké bitvy odehrávaly na velmi vzdálených frontách od regionu, konflikt mezinárodního měřítka způsobil úbytek kvalifikované pracovní síly. Produktivita práce klesala a řada podniků byla nucena přizpůsobit se válečné ekonomice a přeorientovat svou výrobu na válečný materiál. Práci v železárnách, uhelných dolech, kamenolomech a výstavbu železnic zastávali váleční zajatci, pobývající v zajateckých táborech, které se na Sokolovsku vlivem války značně rozšířily. Fyzicky náročná práce, nedostatek obživy a místní horské klima, na které nebyla řada zajatců cizích národností zvyklá, způsobovaly vysokou úmrtnost. V posledních letech první světové války se objevila velká bída a rozšířily nemoci (tyfus, tuberkulóza a neštovice) na jejichž léčbu nebylo k dispozici dostatečné množství léků a odborné lékařské péče. Celková nouze a nedostatečná hygiena vytvářely

---

⁷ BRUŽEŇÁK a kol., s. 10.

⁸ Tamtéž, s. 127.

neblahé podmínky pro přežití zajatců, kterých v zajateckých táborech umíralo až několik desítek denně. Takové podmínky v táboře vládly až do roku 1918, kdy se zhroucením rakousko-uherské monarchie zanikla i správa tábora. Na počátku listopadu roku 1918 jej vojenský personál opustil a zanechal po sobě potravinové zásoby, ošacení a palivo na otop, kterého se během jediného dne zmocnilo zbídačené a vyhladovělé obyvatelstvo z blízkého okolí, které se uchýlilo k rabování opuštěného tábora. Rokem 1918 hrůzná léta první světové války skončila a započala éra dějin nového československého státu, který byl na konci 30. let 20. století vystaven mnohem ničivější katastrofě, a to druhé světové válce a zároveň působení nacistů v Sokolově a nedalekém okolí. České pohraničí se stalo pro svůj industriální charakter jednou z oblastí výrobních kapacit Německých závodů produkující válečný materiál.⁹

2.2 Důsledky druhé světové války na Sokolovsku

Po Mnichovské dohodě v září 1938, kdy se představitelé evropských států rozhodli o odstoupení československého pohraničí Německu, došlo k jeho rychlému obsazování. Již 3. října roku 1938 v dopoledních hodinách do Sokolova vstoupily německé oddíly, které byly většinou místních obyvatel s nadšením přivítány. Armáda na přívětivé gesto reagovala tím, že na sokolovském, tehdy Masarykově náměstí rozložila svou polní kuchyni a podávala obyvatelům Sokolova, utlačovaných Čechy, pravý Eintopf. Následující události nabraly rychlý spád, docházelo k přejmenování ulic i okolních měst a obcí. V nejbližších dnech se stal Sokolov jedním z míst inspekčních zastávek Adolfa Hitlera, generála Waltera von Reichenaua a Konrada Henleina po Sudetech. Hitlerova přítomnost byla většinou zdejších obyvatel bouřlivě oslavována.¹⁰ V celém Protektorátu Čechy a Morava vešly v platnost říšskoněmecké zákony, vznikly úřady gestapa a začaly zde působit jednotky SS (Schutzstaffel). Ve stejném roce na Sokolovsku proběhly doplňovací volby do říšského sněmu. Ve skutečnosti se však jednalo spíše

⁹ BRUŽEŇÁK a kol., s. 133–135.

¹⁰ BERANOVÁ, Romana, BRUŽEŇÁK, Vladimír, *Ve spárech orlice: Sokolovsko v letech 1938–1945*, Muzeum Sokolov 2010, s. 21–22.

o referendum, během něhož měli být zvoleni zástupci pohraničí. Na „volebním lístku“ stálo, zda se volič hlásí k Hitlerovi, coby osvoboditeli Sudet a dává tímto hlas politické straně NSDAP.¹¹ Výsledek voleb byl téměř jednoznačný. Jak se dalo předpokládat, několika tisícová většina obyvatel Sokolovska dala svůj hlas vůdci a jen několik desítek osob se v referendu vyjádřilo nesouhlasně.¹²

Po listopadové Křišťálové noci,¹³ která proběhla na půdě Německa, anektovaného Rakouska a v někdejší československém pohraničí, ukončila svou činnost v oblasti Sokolovska velká část židovských podnikatelů a kraj ve spěchu opustila. Sokolovská synagoga z konce 19. století, o jejíž výstavbu se zasloužil rod Nosticů, zela prázdnotou. Krátce na to se stavba ocitla v plamenech, a jak dokládají výpovědi očitých svědků, nikdo, ani hasičský sbor, se oheň nesnažil uhasit a synagogu před zničením zachránit. Lidé požáru jen nečinně přihlíželi a v následujících dnech ohořelé zbytky zbořili a odklidili. Antisemitským útokům se nevyhnuly ani židovské hřbitovy na Sokolovsku, jejichž náhrobky byly povaleny a zničeny.¹⁴ Přičlenění pohraničí k říši znamenalo život zdejší populace. Sokolovsko, oblast bohatá na přírodní zdroje a s řadou podniků zpracovávající železo, vlnu a jiné další suroviny, se stala středem pozornosti říšských průmyslníků. Díky novým pracovním příležitostem se podařilo více jak o polovinu zredukovat počet nezaměstnaných, což většina obyvatel uvítala s velkým nadšením. Avšak na majitele průmyslových podniků byl ze strany Německa vyvíjen neustálý nátlak, aby svou živnost prodali. Násilné odkoupení podniků, za mnohem nižší částku, než jaká byla skutečná hodnota, nebylo ve 30. letech 20. století nic neobvyklého. Jako příklad lze uvést prodej Sokolovské chemičky, jejíž vlastníci ji museli

---

¹¹ Postup při hlasování pro říšské poslance okupovaného pohraničí byl následující: volič mohl na hlasovacím lístku zaškrtnout buď možnost „ano“ či „ne“. BERANOVÁ, BRUŽEŇÁK, s. 31.

¹² Tamtéž, s. 25–31.

¹³ Protižidovský pogrom odehrávající se v noci z 9. na 10. listopadu roku 1938, během něhož došlo k vraždění Židů a demolování židovských obchodů, hřbitovů a synagog. Následně byla německým Židům udělena kolektivní pokuta ve výši jedné miliardy marek za škody vzniklé během násilné akce. AILSBY, Christopher, *Třetí říše den po dni*, Praha 2013, s. 101.

¹⁴ BRUŽEŇÁK a kol., s. 148–149.

prodat za 280 milionů korun, ačkoliv její skutečná hodnota se rovnala dvojnásobku. Další záminkou pro arizaci podniků byl židovský původ řady jejich majitelů, kteří se většinou svých závodů dobrovolně zřekli a emigrovali do zahraničí. Takové firmy byly nezákonně a bezplatně převedeny do rukou árijských hospodářských magnátů.¹⁵

Na konci druhé světové války Německá říše čelila řadě ničivých bombových útoků, které ohrožovaly válečnou průmyslovou produkci. Právě průmyslové zóny se stávaly nejčastějšími místy nepřátelských úderů. Aby bylo Německo schopné předejít výrobním a kapacitním ztrátám, vznikl plán na výstavbu nových podniků a také přesun již existujících závodů do okupovaných, méně ohrožených oblastí. Součástí programu se stalo i rozlehlé Sokolovsko, které kromě nepřesného náletu britských letadel roku 1940, nebylo hrůzami války nijak poznamenáno. Chránily ho plochy hustých lesů, hornatý terén a kromě toho oblast disponovala svými přírodními zdroji a výrobním potenciálem místních průmyslníků. Pro realizaci projektu však bylo nutné zajistit schopnou pracovní sílu, které se v důsledku války nedostávalo. Průmyslové závody se tak často potýkaly s nekvalifikovanými pracovníky, kteří ovlivňovali kvalitu výrobků.¹⁶ Pro řešení těchto obtíží docházelo k zakládání pracovních komand, která tvořili muži ze zajateckých táborů. Tyto oddíly, které se na Sokolovsku značně rozšířily, se staly zdrojem schopné, organizované a laciné pracovní síly.¹⁷

Váleční zajatci zastávali řemeslné, zemědělské, lesní ale i fyzicky náročné práce v dolech, sklárnách a železárnách. V zajateckých táborech panovaly nehostinné podmínky, kvůli nimž vězni trpěli nedostatkem obživy,

---

¹⁵ Více viz BERANOVÁ, BRUŽEŇÁK, s. 35–43.

¹⁶ BRUŽEŇÁK, Vladimír, *Ve stínu Krušných Hor: z historie poboček koncentračního tábora Flossenbürg na Karlovarsku a Sokolovsku a pochodů smrti*, Cheb 2015, s. 13.

¹⁷ Od roku 1941 v Sokolově fungoval válečný lazaret určený pro práce neschopné zajatce, především ruské národnosti, ale také francouzské, anglické, americké, polské, jugoslávské, belgické, holandské a italské. Sokolovský lazaret byl pobočkou velkého zajateckého tábora Stalag XIII B s velitelstvím v bavorském Weidenu, jehož správa poskytovala pracovní komanda zajatců regionálním firmám, které se na Stalag obracely se žádostmi o přidělení pracovní síly. Pracovně indisponovaní, zejména sovětská zajatci, pak byli přeloženi do sokolovského lazaretu. BRUŽEŇÁK, Vladimír, *Květen bez šeráků: Konec 2. světové války na Sokolovsku a v jeho nejbližším okolí*, Cheb 2013, s. 139–140; BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 13.

odborné lékařské péče a byli rovněž pod neustálým dohledem (prostory jednotlivých táborů mohli opustit jen s vystavenou propustkou). Pošta procházela přísnou kontrolou a za tvrdou práci dostávali jen minimální mzdu. Jakákoliv pomoc od civilního obyvatelstva, ať už v podobě potravinových balíčků či poskytnutí útočiště uprchlíkům, se považovala za nezákonnou a byla přísně trestána.¹⁸ V důsledku války mezi Německem a Sovětským svazem, většinu vězňů v táborech tvořili rudoarmějci. Ti se stávali nejčastějšími oběťmi útlaku táborových dozorců, což způsoboval fakt, že Sovětský svaz nebyl signatářem Ženevské konvence z roku 1929. Cíl této úmluvy spočíval ve stanovení podmínek a pravidel o zacházení s válečnými zajatci.¹⁹ Vyčerpávající práce, nemoci a nedostatečná výživa způsobila, že řada mužů, především těch ze Sovětského svazu, byla pro svá pracovní omezení převezena do sokolovského lazaretu. Nehostinné podmínky měly za následek, že v lazaretu do konce druhé světové války zemřelo až na dva tisíce Sovětů.²⁰

V sokolovském regionu od 40. let 20. století docházelo k rozšíření výstavbě pobočných tzv. venkovních táborů, spadajících pod správu velkých německých koncentračních táborů Ravensbrück a Flossenbürg. Deportovaní vězni z jednotlivých koncentračních táborů byli ubytováni ve venkovních táborech, jejichž podmínky se od koncentračních táborů příliš nelišily. Posléze docházelo k jejich přidělování do jednotlivých průmyslových podniků produkujících válečný materiál. Budovaly se nejen zajatecké, ale také pracovní tábory, v nichž pobývaly i ženské zajatkyně pocházející z celé Evropy, které se na Sokolovsko dostaly z koncentračních táborů v Osvětimi, Dachau nebo Flossenbürgu.²¹

---

¹⁸ PROKOP, Vladimír, *Kapitoly z dějin Sokolovska*, Sokolov 1994, s. 221–222.

¹⁹ BRUŽEŇÁK a kol., s. 152

²⁰ BRUŽEŇÁK, *Květen bez šerfků*, s. 140.

²¹ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 12–13.

3 KONCENTRAČNÍ TÁBOR FLOSSENBÜRG

3.1 Základy tábora Flossenbürg

V období druhé světové války rostla potřeba odvelet na frontu co nejvíce mužů. Ti se na bojiště dostávali zejména z řad obyčejných řemeslníků či továrních dělníků. Odchod mužské síly z německých průmyslových závodů začal negativně ovlivňovat kvantitu a zároveň kvalitu válečné výroby. Proto bylo zapotřebí, aby chybějící mužskou sílu v zázemí nahradily ženy, které však nebyly schopné produkci dlouhodobě zajistit. Nabízelo se proto řešení využít pracovního potenciálu válečných zajatců z koncentračních a pracovních táborů. Kmenové koncentrační tábory proto začaly s budováním pobočných tzv. venkovních táborů v průmyslově prosperujících oblastech. Tímto způsobem vznikla v obci Svatava, která se nachází v těsné blízkosti Sokolova, pobočka ženského pracovního tábora, jehož správa spadala pod koncentrační tábor v bavorském Flossenbürgu.²²

Flossenbürg, malé hornofalcké město se středověkou hradní zříceninou, ležící v Bavorsku poblíž českých hranic, bylo oblastí s rozsáhlými žulovými doly. Od roku 1938 správa SS přijala návrh na vybudování koncentračního tábora v blízkosti dolů, kde vězni měli získávat a zpracovávat žulu.²³ Prvními vězni tábora byli Němci, kteří se stali obětmi zatýkacích akcí zaměřených proti kriminálníkům a politickým protivníkům. Ti se rovněž podíleli na výstavbě celého táborového komplexu. Zplanýrovali půdu, vybudovali pracovní haly pro opracovávání vytěžené žuly, postavili vězeňské baráky, budovy určené pro správu tábora a následně celý táborový komplex oplotili. Zanedlouho se k německým vězňům připojili Židé, Francouzi, Češi, Poláci a Sověti, kteří německé vládě nevyhovovali, a navíc v nich spatřovala narušitele pečlivě vybudovaného idealistického obrazu árijského člověka. Vznik koncentračního tábora nezůstal veřejnosti skryt. Tamní hospodáři dokonce velitelství tábora mnohokrát žádali o vypůjčení vězňů na výpomoc při řemeslných

---

²² BERANOVÁ, BRUŽEŇÁK, s. 65.

²³ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 8–10.

či zemědělských pracích. Tímto způsobem přicházeli vězni do kontaktu s místním obyvatelstvem. Vězni chodili oděni do plátěných šedomodrých kalhot a košil opatřených vězeňským číslem a barevným trojúhelníkem. Dle barvy trojúhelníku bylo možné rozpoznat jaká národnost a kategorie jednotlivým vězňům přísluší.²⁴

Výstavba tábora, s kapacitou schopnou pojmout přibližně tisíc osob, byla dokončena roku 1940. Brzy na to se však ukázalo, že rozloha tábora je vzhledem k častým transportům nových vězňů nedostatečná. Začalo se tedy pracovat na konceptu, jehož cílem se stalo rozšíření a důslednější zabezpečení tábora. Z množství vypracovaných projektů se nakonec uskutečnila pouze výstavba komandatury (administrativní budovy celého tábora), několika vězeňských baráků a strážních věží. Rozšířily se také prostory krematoria, vzhledem k prudkému nárůstu počtu umírajících v důsledku podvýživy, infekčních nemocí, vysílení a smrtelných úrazů v kamenolomu. Mnohdy se také stali oběťmi agrese příslušníků SS. Ti záměrně vraždili všechny vězně polské a ruské příslušnosti. Útokům neunikli ani staří či smrtelně nemocní jedinci, kteří pro své „postizení“ nemohli vykonávat fyzicky náročnou práci. Veškerá likvidace měla být prováděna v utajení. Avšak náhlá zmizení spoluvězňů a častá přítomnost popravčího oddílu v táboře dávala ostatním vězňům tušení o úmyslných násilnostech příslušníků SS.²⁵

3.2 Funkce flossenbürgského tábora

Prosperující Flossenbürgské žulové lomy se staly hlavním středem zájmů Berlínské firmy DEST²⁶ – Deutsche Erd und Steinwerke, která vlastnila několik lomů a proslula pro své cihlářské a kamenické podniky. Společnost DEST byla během druhé světové války hlavním dodavatelem stavebního materiálu pro opětovnou výstavbu německých měst, která se kvůli ničivým bombovým

---

²⁴ KOSTUROVÁ, Barbora, *Život v koncentračním táboře Flossenbürg očima českých vězňů: Diplomová práce*, Plzeň 2014, s. 17.

²⁵ Tamtéž, s. 20–22.

²⁶ Dostupné z: <http://www.gedenkstaette-flossenbuerg.de/geschichte/konzentrationslager-flossenbuerg/1938-1945-arbeit-und-tod-im-steinbruch/> [1. 12. 2016].

útokům ocitla na pokraji své existence. Z důvodu levné pracovní síly a snadno dosažitelného zisku, začal DESt budovat pobočky svých podniků v blízkosti koncentračních táborů. Těžbu kamene z přilehlých dolů pak měli obstarat a následně zpracovat vězni. Postupem času se podnikání firmy rozšířilo o spolupráci na výrobě válečného letectva s Messerschmittovými závody. Na zhotovování součástek do letounů Messerschmitt²⁷ se měli podílet vězni z Flossenbürgského tábora, kteří museli nejprve k této práci přizpůsobit pracovní haly, které se dosud užívaly k opracovávání kamene.²⁸ Většina vězňů tyto změny uvítala, neboť se zpočátku zdálo, že práce nebude tak fyzicky náročná. Avšak zanedlouho se z nenáročného zaměstnání stala obtížná třiadvacetihodinová směna bez nároků na sebemenší odpočinek. Bylo nutné splnit termíny dodávek zboží, které si firma Messerschmitt objednala. Veškeré chyby a přestupky, kterých se vězni, ať už úmyslně či neúmyslně, dopouštěli, byly chápány jako sabotáž, která se tvrdě trestala.²⁹ Od roku 1942 se tábor potýkal s neustálým nárůstem počtu vězňů, a to i přesto, že v táboře docházelo k masovým popravám zajatců (zastřelení, zplynování či vpich injekce fenolu).³⁰ Vedení flossenbürgského koncentračního tábora zhotovilo koncept pro opětovné rozšíření tábora v podobě menších poboček (venkovních táborů). S výstavbou poboček se začalo v roce 1942 a v posledních letech války Flossenbürg spravoval okolo 90 poboček, z toho jich 25 bylo určeno pro ženy.³¹

Flossenbürg se stal významným hospodářským střediskem regionu a to díky množství spravovaných venkovních táborů, jejichž zajatci byli určeni

---

²⁷ Německé stíhací letouny Messerschmitt Bf-109, nasazené během 2. světové války, se pro své letové schopnosti staly hlavní válečnou výzbrojí německého válečného letectva Luftwaffe. Tyto takzvané „stodevítky“ byly nasazeny proti britským bombardérům, které útočily a bombovými útoky narušovaly dopravní síť v západoevropských zemích. V roce 1941 pak německé letouny posloužily k útoku na Sovětský svaz. NĚMEČEK, Václav, *Vojenská letadla: Letadla druhé světové války*, Praha 1992, s. 35–38.

²⁸ KOSTUROVÁ, s. 15–16.

²⁹ Tamtéž, s. 24.

³⁰ Tato metoda se stala jednou z mála hospodárných variant likvidace tzv. nepohodlných a nepotřebných osob. Určená byla nejčastěji menším skupinám vězňů, jimž se látka zprvu vpravila do těla nitrožilně, později se uplatnila forma podání fenolu přímým vpichem do srdce, což způsobilo okamžitou smrt. KOSTUROVÁ, s. 23.

³¹ Tamtéž.

pro takzvané totální nasazení³² do řady podniků pro zvýšení výroby válečného materiálu. Na jeho velitelství se obracelo mnoho podniků a průmyslníků se svými objednávkami na zhotovení zboží či s žádostmi o přidělení pracovních komand. Vzhledem k válečným neúspěchům, se kterými se Německo během války potýkalo, bylo nezbytné obstarat stálou a plynulou dodávku zbraní a čelit tak značným ztrátám. Proto muselo využít co největšího výrobního potenciálu všech pobočných táborů umístěných na svém území i v okupovaném pohraničí. Jedním z takových míst byl venkovní, dnes již pro mnohé místní obyvatele zapomenutý, ženský pracovní tábor ve Svatavě ležící nedaleko města Sokolov. Cílem tohoto venkovního tábora byla obnova válečného hospodářství podporovaného maximálním zužitkováním pracovního výkonu deportovaných žen obstarávající nedostatkové zboží. Umístění a vznik ženského pracovního tábora v tomto regionu je spjat především s jeho zeměpisnou polohou a arizací většiny zdejších podniků, přičemž se stal jedním z významných průmyslových center Německa.³³

4 ŽENSKÝ PRACOVNÍ TÁBOR SVATAVA

4.1 Z historie Svatavy

Obec Svatava³⁴ je vzdálena dva kilometry severozápadně od města Sokolov. Její stejnojmenné řece, vyvěrající z Krušných hor, je věnována první písemná zmínka roku 1181. K přesnému vzniku obce nejsou dochovány žádné

---

³² V roce 1943 byl v Německu schválen zákon o takzvaném totálním nasazení, který měl být řešením problematiky nedostatku pracovních sil v odvětví válečného hospodářství. Toto usnesení se vztahovalo i na Protektorát a další Německem okupované státy. Tehdy policie podnikla razii na společenské podniky – restaurace a kavárny, v nichž vyhledávala osoby neschopné prokázat se doklady o svém zaměstnání. Následně byli tyto jedinci zadrženi, předáni pracovním úřadům a posléze deportováni do průmyslových oblastí s nouzí o dělníky. Nakonec byli na nucené práce povoláváni i mladí muži a ženy, kteří zastávali např: stavební práce nebo výrobu leteckých přístrojů. VAŠEK, František a kol.: *"Nepřichází-li práce k Tobě ...": různé podoby nucené práce ve studiích a dokumentech*, Praha 2003, s. 24–25.

³³ Dostupné z: <http://www.gedenkstaette-flossenbuerg.de/history/flossenbuerg-concentration-camp/1943-the-flossenbuerg-camp-economic-factors-and-armaments-production/?L=1%27> [30. 11. 2016].

³⁴ Německý název – Zwodau.

písemné prameny. Existují pouze hypotézy o slovanských pastevcích, kteří byli údajně prvními obyvateli zdejší oblasti. Zmínka o Svatavě pochází až z roku 1391 z listiny krále Václava IV., která obec uvádí jako místo, skrze které vedla významná poštovní stezka. Pozdější vývoj obce je úzce spjat s ranou historií města Sokolov, neboť Svatava se stala součástí sokolovského panství spadajícího od roku 1454 pod správu již zmíněných Nothafců, od roku 1553 Šliků a od roku 1622 Nosticů.³⁵

Rozvoj průmyslu a hornictví na celém Sokolovsku ovlivnil v 19. století hospodářskou strukturu Svatavy a jejího obyvatelstva živícím se doposud pěstováním chmele a lnu.³⁶ Uhelná naleziště do Svatavy přivedla mnoho podnikatelů, jako byl Johann David Starck³⁷ či Mathias Peter,³⁸ kteří zde vybudovali řadu důlních a průmyslových podniků.³⁹ V 50. letech 19. století ve Svatavě vznikla prosperující přádelna Ignaze Schmiegera.⁴⁰ První světová válka však měla negativní dopad na svatavské doly a podniky, které se potýkaly s nedostatkem dělníků a horníků. Stejně komplikace přineslo i období druhé světové války, kdy svou hlavní úlohu ve Svatavě sehrála již zmiňovaná Schmiegrova přádelna. Její původní výroba se omezila a velká část továrních prostor byla uzpůsobena k výrobě leteckých přístrojů, kterou obstarávaly zajatkyňe z pracovního tábora.⁴¹

4.2 Základy pracovního tábora ve Svatavě

Předpoklad pro výstavbu pracovního tábora ve Svatavě vznikl uzavřením nájemní smlouvy v březnu roku 1943 mezi Schmiegrovou přádelnou česané

---

³⁵ JISKRA, Jaroslav, MÜLLE, Miroslav, *Svatava: z historie význačné hornické a průmyslové obce*, Svatava 2005, s. 15–16.

³⁶ PROKOP, s. 148.

³⁷ Johann David Starck, původně vyučený tkadlec a obchodník s plátnem, vybudoval ve Svatavě prosperující sklárnu, minerální závody, kameninové a zejména uhelné doly. JISKRA, MÜLLE, s. 22–25.

³⁸ Podnikatel Mathias Peter se ve Svatavě zasloužil o vybudování mnohačetných hnědouhelných dolů. Jeden z nich, jemuž místní přezdívali „Petrverk“, byl ještě v činnosti za existence ženského pracovního tábora. Tamtéž, s. 55.

³⁹ Tamtéž, s. 22–25.

⁴⁰ BRUŽEŇÁK a kol., s. 40–42.

⁴¹ JISKRA, MÜLLE, s. 101.

příze a Dolovými a průmyslovými závody Johanna Davida Starcka. Pronájem pozemků se vztahoval na několik parcel nedaleko přádelny přezdívané Auerleiten.⁴² Tehdy došlo ke sjednocení pronajatých pozemků, na nichž se od března roku 1944 začaly budovat základy pracovního tábora. Stavbu tábora měla obstarat stavební firma Markgraf und Heger z Chebu a firma Augusta Schuha z Karlových Varů. K realizaci zakázky firma využívala práceschopné zajatce z pracovních komand. Tito zedníci, tesaři a dělníci byli skupinou složenou z mnoha národností – Francouzi, Belgičané, Italové i Češi. Mezi české dělníky patřil Sláva Hrabík, rodák z Domažlicka, jemuž se podařilo ve svých pamětech shromáždit informace o výstavbě a podobě pracovního tábora. Pan Hrabík byl za své styky s ruskými zajatci udán a vyslýchán gestapem, které jej posléze za trest poslalo na nucenou práci do Svatavy. Podobný osud postihl i ostatní dělníky, kteří se na příkaz pracovních úřadů museli odebrat na nucenou práci do Svatavy. O tom, že mají postavit ženský pracovní tábor, neměli ani nejmenší ponětí.⁴³

V listopadu 1943, tedy v době příjezdu Chebské firmy s pracovním komandem do Svatavy, v bývalé Schmiegrově přádelně již pracovalo několik desítek žen pocházejících z Polska, Slovinska, Ruska a Německa. Mezi nimi se nacházelo i několik Češek. Svědčí o tom paměti pana Hrabíka patřícího do pracovního komanda chebské stavební firmy, který rovněž přišel do kontaktu s těmito ženami. S uvedenou prací v továrně souvisí příchod firmy Luftfahrgerätewerk Hakenfelde Gessellschaft mit beschränkter Haftung in Berlin-Spandau.⁴⁴ Jednalo se o německou společnost, která s plánovanou výstavbou pracovního tábora převzala prostory svatavské přádelny a přizpůsobila je k výrobě leteckých součástí, k níž používala levnou pracovní sílu z řad zajatců a zajatkyň z německých koncentračních táborů.⁴⁵ S narůstajícím

---

⁴² Z německého překladu – Podlesí.

⁴³ NĚMEC, Václav, *Ženský koncentrační tábor ve Svatavě*, Sokolov 1985, s. 6–10.

⁴⁴ Německá firma, jejíž název bývá uveden zkratkou LGW, vznikla v roce 1940 jako dceřiná společnost firmy Siemens & Halske AG a Siemens-Schuckertwerke AG vyrábějící letecké součástky, především autopiloty, navigační přístroje, palubní zařízení, protipožární zařízení aj. BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 13.

⁴⁵ JISKRA, MÜLLE, s. 151.

nebezpečím bombových útoků spojeneckých letadel na německá průmyslová centra, rozhodl ředitel Siemensových podniků Paul Storch o přesunutí výroby spolu s vězni najatých z koncentračních táborů a jejich poboček do méně ohrožených oblastí. Pro uskutečnění plánu o záchraně válečného hospodářství souvisela i výstavba venkovních táborů v blízkosti německých podniků.⁴⁶

Rozsáhlé tovární prostory bývalé svatavské přádelny se na čas, než se venkovní tábor dokončil, staly ubytovnou pomocných dělnic. Tovární haly byly nepohodlné a neuzpůsobené k dlouhodobějšímu pobytu.⁴⁷ Na to ve svém deníku vzpomínala jedna francouzská pamětnice, Germaine Dionezetti, která do Svatavy dorazila 5. dubna roku 1944. „*V továrně, kde nás v jedné hale ubytovali, to čpělo louhy. [...] sláma, kterou nám přivezli ze stohu, páchla myšinou. V hale jsme spaly, tam jsme i jedly [...] a bydlely více než měsíc. Nejvíce ale člověka ponižovala odporná špína. Kousek za továrnou se v té době stavěl tábor.*“⁴⁸ Po nocích strávených v nedostačujícím provizorním příbytku každé ráno na ženské zajatce, většinou od šesté hodiny ranní, čekala manuálně náročná práce, obvykle rozdělená na směny trvající až dvanácti hodin, která spočívala v montáži leteckých komponentů.

V každé z žen bylo veliké úsilí vykonávat práci co nejefektivněji, neboť veškeré pracovní výsledky se pečlivě zaznamenávaly. Tyto údaje posléze sloužily ke kontrole, zda je každá z žen schopna plnit výrobní kvóty. Dělnice, jejichž výsledky se jevily jako uspokojivé, se odměňovaly zvýšenými dávkami potravin.⁴⁹ Naopak trest postihl ty, které nestačily plnit předpokládané množství práce. Nejčastější sankcí za „neplnění pracovních povinností“ bylo snížení přidělu stravy nebo pomoc při výstavbě tábora na stráni za bývalou Schmiegrovou přádelnou.⁵⁰ Takto trestané ženy se zařadily do tzv. stavebního komanda – Baukomando, které zastávalo veškeré terénní práce. Na staveništi

---

⁴⁶ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 13.

⁴⁷ PROKOP, s. 222.

⁴⁸ NĚMEC, Václav, FRANKOVIČ, Michal, *Francouzsky ve Svatavě. Místní organizace Českého svazu protifašistických bojovníků v Sokolově*, Sokolov 1970, s. 9.

⁴⁹ KÁRNÝ, Miroslav, LORENCOVÁ, Eva, *Terezínské studie a dokumenty 1999*. In: BRENNER, Hans, *Ženy v pobočných táborech Flossenbürgu a Gross-Rosenu na českém a moravském území*, s. 296.

⁵⁰ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 17.

pomáhaly stavebnímu komandu s výkopy, budováním kanalizace a vodovodu,⁵¹ také obstarávaly kameny a dříví. Na staveništi pracovaly i za zimních dní obuty v prostých dřevácích s plátěnými nártý, bez punčoch a rukavic.⁵² Naděžda Nikišová, jedna z žen, která stála u zrodu tábora, který byl dostavěn v letních měsících roku 1944 si pamatovala:⁵³ „*Svatavský tábor ještě nestál, musely jsme bydlet v továrně. Některá děvčata pracovala u strojů, mě zařadili do stavebního komanda. To bylo dobré komando, měla jsem plno příležitostí ke styku s českými dělníky.*“⁵⁴

Finální podoba táborového komplexu měla tvar rovnoramenného trojúhelníku o přibližné rozloze 43 700 metrů čtverečných s podélným ohrazením pomocí ostnatého drátu. Bezpečnost později zajišťovaly i dřevěné strážní věže s ozbrojenci. Z dochovaných leteckých snímků zastavěného tábora lze spatřit rozložení jednotlivých budov, z nichž svou velikostí nejvíce dominovala nemocnice – Krankenrevier, ve které se nacházely sprchy a prádelna.⁵⁵ Vězněné ženy pobývaly ve třech dřevěných barácích – Barackenlager o velikosti 12,7 x 42,7 metrů. Do každé ubikace opatřené popisným číslem se přesunuly ženy dle národnostního složení. Například v baráku č. 2 pobývaly pouze české ženy.⁵⁶ Každý z baráků se dělil na dvě poloviny se samostatným vchodem a v každé se nacházela ložnice, dále chodba vedoucí na záchody a do umývárny a následně malá ložnice, určená pro dozorkyni bloku – Blockführerin. V dalších třech barácích byly umístěny pokoje dozorců a dozorkyň, kuchyně a komandatury. Prostranství uprostřed tábora sloužilo jako shromaždiště – Apelplatz k ranním a večerním nástupům, sčítání žen, předčítání rozkazů či udělování trestů za přestupky jednotlivcům

---

⁵¹ LAŠTOVKA, Vojtěch, NĚMEC, Václav a kol., *Hrdinové protifašistického odboje*. In: NĚMEC, Václav, *Doklady nacistického teroru*, Plzeň 1986, s. 165.

⁵² NĚMEC, Václav, *Podlesí FKZ Lager-Zwodau*, Sokolov 1965, s. 47.

⁵³ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 15–17.

⁵⁴ Tamtéž, s. 17.

⁵⁵ Tamtéž, s. 18.

⁵⁶ NĚMEC, *Ženský koncentrační tábor ve Svatavě*, s. 12.

či celému ženskému kolektivu. Součástí tábora byly také tři dodnes zachovalé betonové protiletdecké kryty.⁵⁷

Po dokončení tábora na přelomu června a července roku 1944 se do dřevěných ubikací jako první přestěhovaly ženy dosud žijící v prostorách bývalé Schmiegrovy přádelny. Zanedlouho do Svatavy dorazily transporty se stovkami dalších žen různých národností z mecklenburského koncentračního tábora Ravensbrück.⁵⁸ Jedna z pamětnic, Miroslava Kalčíková, poslána z Ravensbrücku do Svatavy ve svém deníku psala: „*Budete asi překvapeni mým přemístěním do Svatavy. Voni tu louky, zpívají ptáci, nádherně tu svítí slunce. Ravensbrück, to je děsná krajina. Samá bažina a smrdutá voda, bezpočet jezer. Ve vzduchu visel pořád jakýsi nasládlý pach. Komín krematoria dýmal ve dne v noci. A zápach z těch spalovaných těl tvořil stálou clonu nad jezery.*“⁵⁹ Následovaly transporty z pobočných táborů s kmenovými tábory ve Freiburgu, Wüstegiersdorfu či Ludwigsdorfu. Všechny zajatkyně zbavené identity byly po příchodu do Svatavy označeny vězeňskými čísly 50 853–51 654 a 64 107–64 972.⁶⁰

Během několika týdnů počet žen v táboře enormně vzrostl až na několik stovek. Tábor však tehdy nebyl ještě zcela dokončen a postrádal úplné zabezpečení. Svědčí o tom zpráva inspekční návštěvy německého státního ministra pro Čechy a Moravu Karla Hermanna Franka ze srpna z roku 1944, která odhalila ony bezpečnostní nedostatky: „*Drátěný plot okolo tábora je tvořen jen horizontálním ostnatým drátem, který lze roztáhnout a netvoří tak žádnou vážnější překážku možným útěkům. V současnosti nejsou ještě zřízeny strážní věže, jsou teprve ve výstavbě [...].*“⁶¹ Frankova zpráva rovněž dokládá informace o složení strážného personálu v táboře a počtu vězněných žen: „*Ve Svatavě se nachází 739 ženských vězenkyň. Strážní personál sestává z 18 mužů Luftwaffe a 21 dozorkyň.*“⁶² Zmíněné nedostatky musely být co nejrychleji odstraněny.

---

⁵⁷ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 19–22.

⁵⁸ Tamtéž, s. 27.

⁵⁹ NĚMEC, *Ženský koncentrační tábor ve Svatavě*, s. 11.

⁶⁰ BRENNER, s. 295.

⁶¹ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 28.

⁶² Tamtéž.

Postavil se nový plot ovinutý ostnatými dráty a nabitý elektrickým proudem, dokončila se stavba strážných věží a zřídil se tzv. „lví výběh“, oplocená cesta vedoucí z tábora do bývalé přádelny, po níž ženy chodily téměř každý den za doprovodu dozorkyň.⁶³

Tábor ve Svatavě nebyl jediným ženským pracovním táborem nacházejícím se v sokolovském regionu. V celé oblasti anektovaného československého pohraničí vznikala od roku 1943 hustá síť ženských pracovních táborů (např. Kraslice, Nová Role) podřízených Flossenbürgskému koncentračnímu táboru.⁶⁴ Jemu podřízené pracovní tábory mezi sebou úzce spolupracovaly a právě tato součinnost ovlivňovala počet zajatkyň deportovaných do jednotlivých táborů. Změny souvisely i s počtem velitelů, dozorců a dozorkyň rekrutovaných z Flossenbürgu. Strážný personál byl povoláván nebo naopak odvoláván z jednotlivých venkovních táborů. Tento pohyb osob byl zřejmý i v táboře ve Svatavě. Od 1. září 1944, krátce po Frankově inspekční návštěvě, počet nuceně nasazených dělnic pozvolna narostl až k číslu 931 osob. Naopak údaje z listopadu téhož roku dokládají, že počet zajatkyň klesl na 741. Celkový počet dělnic se v průběhu let 1944–1945 neustále měnil. Začátkem roku 1945 do tábora přijely tzv. evakuační transporty se židovskými příslušnicemi z koncentračních táborů v Polsku, na základě kterých došlo k enormnímu až tisícovému nárůstu vězeňkyň.⁶⁵

4.3 Hierarchie v táboře

Flossenbürgské seznamy evidující osobní údaje žen ze svatavského pracovního tábora dokládají přehledné složení o celkovém počtu zajatkyň mezi zářím 1944 a březnem 1945.

---

⁶³ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 29.

⁶⁴ Více viz BRENNER, s. 288–294.

⁶⁵ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 29–30.

Ženy pocházející z:

- Německa – 267
- Francie – 257
- Sovětského svazu – 126
- Polska – 75
- Jugoslávie a Slovinska – 46
- Československa – 15⁶⁶

Na první pohled je zřejmé, že většinu ve Svatavě tvořily vězenkyně z Německa, přičemž jako Němky byly označeny i ženy z Rakouska a Sudet.⁶⁷ Celkový početní stav se ale neustále měnil v důsledku vývoje válečné situace a postupu spojeneckých pozemních sil. Narůstal počet deportací zajatkyň a Židovek z evakuovaných koncentračních táborů do Svatavy, přičemž se stal početně nejsilnějším ženským táborem severozápadních Čech.⁶⁸

Svatavský tábor nesloužil k záměrnému vyhlazování Židů či příslušnic konkrétních států. Ačkoliv zdejší režim nebyl mírný, nevyrovnal se v plné míře hrůzným podmínkám panujícím v koncentračních táborech, jimiž si řada žen před příchodem do Svatavy prošla. Nenacházely se zde plynové komory ani krematoria. Přesto zde ale nechyběl strážný personál vyznačující se značnou brutalitou a rovněž fyzicky a psychicky únavná práce. Vězněné ženy se denně potýkaly zejména s nedostatkem obživy.⁶⁹ *„Nejniže postaveným člověkem v lágru, pouhým číslem, byli vězňové – Häftling. Měli jen povinnosti a téměř žádná práva. Byli živi z hladových přidělů [...] Esesáctí psi byli vedle nich nóbl kastou.“*⁷⁰

Vězněné ženy se ve svatavském táboře (stejně jako i v jiných táborech, například ve Flossenbürgu) dělily do několika kategorií. Do první kategorie patřily především německé ženy s označením „kriminálnice“.

---

⁶⁶ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 61.

⁶⁷ Tamtéž.

⁶⁸ BRENNER, s. 295.

⁶⁹ JISKRA, MÜLLE, s. 154.

⁷⁰ NĚMEC, *Ženský koncentrační tábor ve Svatavě*, s. 24.

Jednalo se o ženy, které měly v minulosti nějaký konflikt se zákonem – zlodějky, prostitutky, násilnice či vražedkyně. Na vězeňských šatech nosily označení v podobě zeleného trojúhelníku – vingl,⁷¹ signalizující ostatním zajatkyním, že se jedná o nebezpečné individuum. Z řad těchto žen si vedení tábora určovalo tzv. táborovou starší – Lagerälteste,⁷² která směla vykonávat jakoukoliv zlovolnost vůči ostatním ženám.⁷³ Ve Svatavě svou krutostí proslula německá kriminálnice Hanne Baumannová, všemi ženami přezdívána „fúrie“.⁷⁴ „Mezi esesáky byla ve veliké oblibě [...] byla poctivým vykonavatel veškeré vůle a nápadu esesáků. Sama nás také tloukla, žalovala, trestala odnětím jídla, ostríháním vlasů do hola a mnohahodinovým státním na apelplacu za každého počasí,“ uvedla ve svých vzpomínkách Lída Nováková.⁷⁵ Vedle označení „kriminální živel“ se uváděl i „asociál“ do něhož patřily především romky či lesbicidní ženy. Druhou kategorií tvořily ženy označené jako „politický vězeň“ či „civilní pracovník“. Takové označení měly Francouzky, Slovinky, Polky, Češky, Rusky a několik málo Němek. Většinou se jednalo o příslušnice odbojových skupin nebo členky komunistických stran jednotlivých států bojujících proti nacistickému režimu. Tvrdá práce však čekala na každou z žen a to bez ohledu na příslušnost, kategorii a věk.⁷⁶

Ještě před tím, než došlo k deportaci ženy do tábora ve Svatavě, musela každá absolvovat přísnou lékařskou prohlídku, která rozhodla o tom, zda je vhodné ji obsadit na pozici pomocné dělnice do podniků válečného hospodářství. Přesto bylo přerazení do pracovního tábora příležitostí, jak si zjednodušit život a vzdálit se hrůzám koncentračních táborů. S vidinou lepších životních podmínek se mnoho žen dobrovolně hlásila na pracovní pozice jakéhokoliv zaměření, ačkoliv tomu jejich kvalifikace neodpovídala. Řada žen, které pracovaly v předválečných letech jako učitelky,

---

⁷¹ NĚMEC, *Ženský koncentrační tábor ve Svatavě*, s. 31.

⁷² Tamtéž.

⁷³ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 62.

⁷⁴ HOŘEC, Jaromír, *Památná místa bojů proti fašismu*. In: DĚDEK, Václav, *Severní Čechy za okupace*, Praha 1961, s. 273.

⁷⁵ NĚMEC, *Ženský koncentrační tábor ve Svatavě*, s. 31.

⁷⁶ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 65.

úřednice apod., v období druhé světové války zastávaly práci u soustruhů nebo obráběcích strojů. Na svůj příchod do Svatavy vzpomínaly dvě pamětnice – Milena Kalčíková a Julie Komínková: „Bylo to v dubnu 1944, zdálo se, že tam bude vládnout idyla. Ten první večer zvlášť. Esesačky měly mimořádně dobrou náladu. Někde se dostaly ke kořalce, zpíly se, řádily a zpívaly. Ráno přišel pupkatý Richter. [...] býval prý funebrákem. Říkalo se, že vstoupil do SS, aby se vyhnul frontě.“⁷⁷

Wilibald Richter, Němec pocházející z českého pohraničí, první velitel svatavského tábora sloužící v první světové válce v rakousko-uherské armádě, vstoupil během druhé světové války dobrovolně do řad SS. Od roku 1941 působil ve Flossenbürgském táboře jako člen strážního personálu. Dva roky poté německé úřady povolaly Richtera do Svatavy, aby zde zastával funkci SS-Hauptscharführera – velitele tábora.⁷⁸ Zachovala se řada výpovědí svědčících o tom, že Wilibald Richter byl mírné povahy, čímž si získal sympatie vězňených žen, které k němu prchaly do bezpečí před agresivními dozorkyněmi. Spíše než velitele pracovního tábora představoval pro mnohé ženy dobráckého strýce, proto si vysloužil přezdívku „papa Richter“.⁷⁹ Díky svému původu ovládal obstojně češtinu, ve které v nepřítomnosti dozorců promlouval s Češkami. V táboře ve funkci velitele ale dlouho nepůsobil. Opakované pokusy o útěk a tajné přenašení dopisů ven z tábora, přiměly strážný personál pochybovat o autoritě svého nadřízeného. Dvěma ženám měl k útěku údajně dopomoci jeden z mužů pracovního komanda chebské stavební firmy Václav Hanuš. Obě ženy byly ale krátce na to dopadeny a odvedeny zpět do Svatavy.⁸⁰ Nejistotu vzbuzoval i fakt, že Richter veškeré tyto události nehlásil správě kmenového tábora ve Flossenbürgu. Iniciativy se tedy chopila jedna z dozorkyň, která chování nahlásila. Veškeré skutečnosti postačily k tomu, aby flossenbürgská správa Richtera v létě 1944 odvolala ze Svatavy a přemístila

---

⁷⁷ NĚMEC, *Ženský koncentrační tábor ve Svatavě*, s. 24.

⁷⁸ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 31.

⁷⁹ ASS, Norbert, *Sinti und Roma im KZ Flossenbürg und in seinem Aussenlagern Wolkenburg und Zwodau*, Bayreuth 2001, s. 117.

⁸⁰ DĚDEK, s. 273.

do jiného pobočného tábora na Sokolovsku.⁸¹ „Richter byl následně přeložen. Před jeho odchodem na posledním konaném nástupu pak stiskl každé vězeňkyni ruku a prohlásil, že mu bylo ctí zde pracovat.“⁸²

V srpnu 1944 dorazil do tábora rodák ze Saska, Kurt Erich Schreiber, jenž působil od roku 1932 v řadách SS. Byl jedním z těch, kteří v roce 1937 stáli u zrodu koncentračního tábora Buchenwald a podzemní německé továrny „Richard“⁸³ u Litoměřic. Od roku 1939 pracoval ve Flossenbürgském koncentračním táboře, kde zastával funkci dozorce, později se připojil k popravčímu oddílu, s nímž se dopouštěl záměrných vražd polských a sovětských vězňů. Ve svatavském táboře rovněž proslul svou hrubostí a násilnickými sklony k vězněným ženám, které mu začaly přezdívat „Attila“.⁸⁴ Jarmila Šubertová ve svých pamětech uvedla: „Potom jsme dostaly nového velitele. Pamatuji si na scénu, kdy fackoval Francouzku se šedivými vlasy, vždy znovu musela vstát a vždy znovu padala pod jeho ranami do obličeje, bylo to při apelu.“⁸⁵

Schreiberova brutalita měla velice pozitivní ohlas u strážného personálu. Zejména dozorkyně spatřovaly v surovosti a ponižení žen jakousi formu zábavy, proto byly ochotné udělovat tresty za sebemenší prohřešek. Tresty nejčastěji spočívaly v bití či odebrání stravy.⁸⁶ V některých případech posloužil i malý rybník, v jehož vodách ženy ponořené po pás stávaly až několik hodin bez ohledu na počasí.⁸⁷ Marcelle Soulier vzpomíná na dny, kdy se Schreiber účastnil nástupů: „Každá z nás měla v očích strach, když vyvolával naše číslo.

---

⁸¹ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 31–33.

⁸² ASS, s. 118.

⁸³ Se stále narůstajícími údery spojeneckých sil omezujících produktivitu německého válečného průmyslu, rozhodli nacisté o vybudování podzemní továrny „Richard“. Roku 1944 se započalo s výstavbou, k níž měl posloužit bývalý vápencový důl v Litoměřicích. Práci zastávala pracovní komanda dělníků, pro které byl v blízkosti lomu vybudován tábor spadající pod správu Flossenbürgu. Tito dělníci následně ve skrytých prostorách podzemní továrny zhotovovali motorové díly pro německé tanky, vojenská vozidla a lodě. Dostupné z: <http://www.pamatnik-terezin.cz/cz/historie-sbirky-a-vyzkum/historie/koncentracni-tabor-v-litomericich> [24. 3. 2017].

⁸⁴ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 38–39.

⁸⁵ NĚMEC, *Ženský koncentrační tábor ve Svatavě*, s. 25.

⁸⁶ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 34–35.

⁸⁷ NĚMEC, *FKZ Lager Podlesí*, s. 33.

*Musely jsme okamžitě vystoupit z řady a dle přestupku jsme byly potrestány. Bud' nás škrtili [...] nebo nás koplí do zadku takovou silou, že jsme odletěli několik metrů kupředu, na tuto příležitost se používaly speciální boty.*⁸⁸

Nenávist vůči němu byla ze strany žen více než zřejmá. Avšak v únoru 1945 přišel do Svatavy dekret povolávající Schreibera zpět do kmenového tábora ve Flossenbürgu, odkud se měl následně přidat k německé armádě bojující proti spojeneckým silám útočícím na Berlín. Není pochyb o tom, že týrané ženy tuto novinu uvítaly s nadšením. Neklidnými je však ponechávala prozatím nezodpovězená otázka, kdo bude příštím Lagerführerem.⁸⁹

Třetím a posledním svatavským velitelem se stal August Jordan, který do Svatavy přišel koncem února 1945 poté, co tábor opustil jeho předchůdce Kurt Schreiber. Když Jordan dorazil do Svatavy, vládl zde chaos zapříčiněný řadou přijíždějících evakuačních transportů. S nimi do tábora zamířilo několik stovek zajatých žen, deportovaných ze Slezska, kde se tamní zajatecké a koncentrační tábory ocitly v ohrožení z důvodu blížící se Rudé armády. Vzhledem k zmatku, který zde panoval, nezůstala Jordanova přítomnost bez povšimnutí.⁹⁰ Lída Nováková si vybavila incident, ke kterému došlo v bývalé Schmiegrově přádelně, kde ženy obstarávaly již zmíněné komponenty leteckých přístrojů německé společnosti LGW následovně: *„Jednou přišel do továrny a namaloval na kousek papíru prase. „Was ist das?“, zeptal se u stroje pracující Francouzky. Ta, bud' že nerozuměla otázce, nebo se jí nechtělo odpovídat, mlčela. Jordan na odpověď dlouho nečekal. „To je prase jako ty!“ a ukopal ji k smrti.*⁹¹

---

⁸⁸ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 36.

⁸⁹ ASS, s. 122.

⁹⁰ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 38–39.

⁹¹ NĚMEC, FRANKOVIČ, s. 16.

4.4 Každodenní život ve svatavském táboře

4.4.1 Režim a strava

V táboře se vstávalo před čtvrtou hodinou ranní. Pár minut před podáváním snídaně posloužilo k uklizení ubikací, neboť i špatně ustlaná postel se pro dozorkyně stávala záminkou k udělování trestů. Následovala ranní hygiena, kterou bylo obtížné vykonat z důvodu omezeného množství vodovodních kohoutků. Zejména chladná zimní rána tento každodenní rituál značně znepříjemňovala. K dispozici byla pouze studená voda a skrze okna do nevytápěné umývárny pronikal studený vzduch.⁹² Lída Smrhová ve svých pamětech uvedla: „*Měly jsme chodit čisté, ale nebyla teplá voda, často netekla ani studená, nebylo mýdlo a ta chvilinka, po kterou jsme měly stát u koryta a kohoutku s vodou, nestačila v mačkanici ani na opláchnutí obličeje a rukou, natož na pořádné praní.*“⁹³ Poté co se ženy umyly, podávala se velice skromná snídaně skládající se z náhražky černé kávy a kousku chleba. Snídalo se venku ve spěchu a ve stoje před ubikacemi bez ohledu na počasí.⁹⁴ Po snídani se ženy shromažďovaly na Appellplatzu, kde dozorkyně počítaly unavené, nemocné a hladové ženy. Zde několik minut v pozoru postávaly, než směly za doprovodu dozorkyň opustit tábor a „lvím výběhem“ se přesunout do výrobních hal bývalé přádelny.⁹⁵

V poledne se práce přerušila, aby se ženy v co nejkratším čase odebraly do tábora, kde obdržely nuzný oběd – nejčastěji řídkou polévku s tuřínem, drceným bramborem nebo jen s bramborovými slupkami. Czeslawa Malinowska vzpomíná, že někdy se servírovalo jídlo: „*[...] tak strašné, že jej ani hladové ženy nesnědly a vylévaly zbytky páchnoucí řepy a tuřínu do koryt v koupelně. Odpad se někdy ucpal a já musela vybírat zbytky řepy rukou a umývat podlahu.*“⁹⁶ V neděli a o svátcích byly obědy o něco pestřejší – ženy dostávaly

---

⁹² BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 77.

⁹³ NĚMEC, *Ženský koncentrační tábor ve Svatavě*, s. 44.

⁹⁴ NĚMEC, *FKZ Lager Podlesí*, s. 27.

⁹⁵ NĚMEC, *Ženský koncentrační tábor ve Svatavě*, s. 33.

⁹⁶ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 84.

vařené brambory ve slupce, jindy zase tuřín nebo chléb s kouskem margarínu či marmeládou.⁹⁷ Po obědě se ženy za křiku dozorkyň seřadily a odebraly zpět do bývalé prádelny, kde pracovaly až do večerních hodin. V táboře je obvykle mezi šestou a sedmou hodinou, pokud se směna neprotáhla až do pozdních nočních hodin, čekala večeře – chléb s marmeládou, čaj nebo černá káva. Následoval nástup na Apelplatzu, přepočítávání žen nebo udělování trestů ženám, jež se během dne dopustily nějakého přestupku.⁹⁸

Některé ženy se dokonce chtěly dozorcům co nejvíce zavděčit, proto se snažily pracovat co nejpilněji, aby se vyhnuly jakémukoliv násilí. Rozmarům hrubých dozorců však neušla žádná z žen.⁹⁹ Také hlad sužující všechny těžce pracující a na smrt vysílené ženy byl jednou z útrap, před níž nebylo prostředků, které by pocit prázdného žaludku zahnal. Skromné přiděly táborové stravy spíše než pocit sytosti a síly způsobovaly nepříjemné střevní a žaludeční obtíže.¹⁰⁰ „Spásou“ pro dočasné zahnání hladu se staly balíčky zasílané ženám z jejich domovů. Nechodily však pravidelně a navíc se mnohokrát stalo, že ještě před tím, než se balíčky dostaly do rukou majitelky, byly vykradeny nebo znehodnoceny dozorkyněmi. *„Balíčky byly přeházeny. Kousek rozdrčeného chleba v trošce másla nebo sádla, které si naši doma pro nás odpírali, a v tom rozkrájené mýdlo.“*¹⁰¹ Ženy, které balíčky nedostávaly, se snažily uživit z čehokoliv, co se jevilo být stravitelné. Zoufalý pocit hladu je nutil hledat po táboře zbytky či odpadky z táborové kuchyně, které se neštítily pozřít i poté, co je našly odhozené v odpadním příkopu. Francouzka Germaine Dionezetti ve svém deníku zaznamenala: *„Přenášíme odřezky dřeva. Pod nimi rostou pampelišky. Trháme je a jíme. Několik jich strčíme do rukávů pro kamarádky. Přistihla nás dozorkyně [...] večer při raportu hlásila, že jsme jedly trávu s úmyslem otrávit se.“*¹⁰²

---

⁹⁷ NĚMEC, *FKZ Lager Podlesí*, s. 35.

⁹⁸ NĚMEC, *Ženský koncentrační tábor ve Svatavě*, s. 33.

⁹⁹ DĚDEK, s. 273.

¹⁰⁰ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 80–81.

¹⁰¹ NĚMEC, *Ženský koncentrační tábor ve Svatavě*, s. 34.

¹⁰² Tamtéž, s. 35.

Pokud při večerních nástupech probíhalo vše bez jakýchkoliv závažnějších komplikací a ženy nemusely stát dlouhé hodiny na nástupu za trest (občas se takové nástupy protáhly až do ranních hodin) mohly se v klidu odebrat do svých ložnic. V umývárně se věnovaly osobní hygieně, praní prádla či drobným opravám vězeňských šatů vyrobených z buničiny. Jednalo se o prosté modré šaty dlouhé po kolena se šedobílými pruhy. K oděvu patřily i bílé či šedé šátky, kterými ženy zakrývaly nedbale ostříhané hlavy. Stríhání vlasů bylo ve všech táborech běžným postupem, mělo se tak předejít šíření vši. Vzhledem ke stávající hygieně v táboře však opatření postrádalo na účinnosti.¹⁰³ Vyprané šaty se neměly kde sušit, proto se pokládaly na slamníky, na nichž ženy spaly a vlastním tělem šatstvo přes noc vysušovaly. Taková praktika se stávala za zimních měsíců velice nepříjemnou zvláště poté, kdy šaty nestačily uschnout a vlhké či dokonce mokré si je ženy na sebe druhý den musely obléknout.¹⁰⁴

Přibližně v půl deváté večer měl být na ubikacích klid a ženy se měly uchýlit ke spánku. I přesto, že byly všechny z celého dne velmi unavené, zřídka se jim podařilo usnout. Lehávaly na dřevěných třípatrových palandách s lůžkem o šířce 60 centimetrů, zpočátku určené pouze pro jednu, později pro dvě zajatkyně. Ty se navíc musely podělit o jednu tenkou přikrývku. Spánek rovněž znemožňoval dotěrný hmyz a nářky těch, které trpěly bolestmi a střevními obtížemi. I za noci trýznil ženy pocit hladu, který jim nedal spát. Ty, které měly k dispozici kousek chleba ušetřeného z večere nebo balíčky, se musely mít obzvlášť na pozoru a střežit si svou potravu, aby o ni nebyly svými hladovými spolubydlícími okradeny.¹⁰⁵

4.4.2 Nucená práce

Na pracoviště se odcházelo ihned po ranním nástupu, přibližně v půl sedmé. Ženy se seřadily do pětistupu a za klusu se vydaly na cestu, během které je dozorkyně nutily do zpěvu. Pro vstup do továrny se zřídila

---

¹⁰³ NĚMEC, *FKZ Lager Podlesí*, s. 34.

¹⁰⁴ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 83.

¹⁰⁵ Tamtéž.

speciální vrátnice určená výhradně pro ženy z tábora. Dbalo se na to, aby byly co nejvíce izolovány od civilního obyvatelstva a zabránilo se tak užšímu kontaktu. Na pracovišti každá žena nastoupila na své místo a zde setrvala až do odpoledních hodin, kdy se v táboře podával oběd. Po obědové přestávce se všechny ženy vrátily do pracovních hal a setrvaly zde až do večerních hodin.¹⁰⁶ Provoz v bývalé přádelně byl nepřetržitý, pracovalo se i o víkendech a svátcích. V jednotlivých dnech se práce dělila na dvě směny, přičemž noční směna začínala ihned po skončení směny ranní, tj. od půl sedmé večer.¹⁰⁷

Každou třetí neděli byly ženy osvobozeny od práce. Přesto počet volných dnů zdaleka nedosáhl takového množství jako bylo dnů pracovních. Ze zachovalých účtů¹⁰⁸ lze vytvořit graf, dle kterého je možné odvodit narůstající počet pracovních dnů. Od prosince roku 1943 měl pracovní výkon žen dosáhnout 100 %. V prosinci následujícího roku index zaznamenal neuvěřitelných 815 %. Společnost LGW zaměstnávající v prostorách bývalé přádelny svatavské ženy patřila k těm německým závodům, které se v otázce nuceně nasazených dělníků a dělnic staly bezohledným vykořisťovatelem zneužívající vězeňské práce. Stále narůstající požadavky na pracovní výkon byly řešeny velkým nárůstem pracovní síly v podobě nově příchozích žen do svatavského tábora z jiných pracovních či koncentračních táborů v Dachau či Ravensbrücku.¹⁰⁹

Tvrdá práce sebou přinášela i řadu pracovních úrazů, k nimž přispívala slabost a únava po probdělých nocích. Na jeden z takových večerů vzpomínala jedna z vězenkyň: *„Při nočních směnách jsme cítily hroznou únavu. Některé kamarádky doslova ve stoje spaly. Byly za to trestány bitím. Stalo se, že jedna vězeňkyně při práci usnula a spadla na běžící stroj.“*¹¹⁰ Ženy zde obsluhovaly soustruhy, vrtačky a navíjely cívky, rovněž pracovaly

---

¹⁰⁶ Více o průběhu nucené práce ve Svatavě viz NĚMEC, *FKZ Lager Podlesí*, s. 35–44.

¹⁰⁷ NĚMEC, FRANKOVIČ, s. 11.

¹⁰⁸ Německý název – Forderungsnachweise. NĚMEC, *Ženský koncentrační tábor ve Svatavě*, s. 37.

¹⁰⁹ NĚMEC, *Ženský koncentrační tábor ve Svatavě*, s. 37.

¹¹⁰ NĚMEC, FRANKOVIČ, s. 13.

s agresivní kyselinou,¹¹¹ v níž vyvábely součástky k leteckým přístrojům. Jejich nedostatečná pracovní příprava způsobovala nejen vážné pracovní úrazy, ale také časté poškození strojů nebo nadměrné množství vadných výrobků. Mistři a zejména dozorcí vnímali tyto skutečnosti jako úmyslnou sabotáž. Objevily se případy, kdy ženy skutečně práci záměrně znehodnocovaly, neboť nechtěly být součástí něčeho, co mělo napomáhat k vítězství nepřítele. Následovalo obvinění ze špionáže a posléze je dozorcí stíhali tělesnými tresty nebo několika hodinovým uvězněním v táborovém protileteckém krytu.¹¹² Na jednotlivých pracovních úsecích sloužily dozorkyně, které dohlížely na práci a řada z nich velmi ráda komplikovala snahy a pracovní úsilí žen. Často jim odpíraly nutnost jít na toaletu nebo dokonce samy vyvolávaly umělou sabotáž. Před zraky žen ničily zhotovené výrobky a následně žalovaly mistrovi, jemuž tvrdily, že je úmyslně zničily zajatkyňe.¹¹³ Práci v bývalé Schmiegrové přádelně popisuje jedna z žen: „*My jsme tu práci konaly nerady. Byla to práce pro nepřítele. Naše stroje mývaly velkou poruchovost. Mnoho našich výrobků muselo do šrotu. Zpočátku nás vinili z nešikovnosti, potom i ze sabotáže. Obojí bylo pravda. Jednou jsem neopatrnou obsluhou stroje zavinila poškození stroje. Mistr mě ale neudal. Ztratila jsem práci a tak mě přechodně dali na ošetřovnu. Už jsem tam zůstala.*“¹¹⁴

Práce ovšem nespočívala jen ve výrobě a montáži součástek v bývalé přádelně. Současně i terén kolem tábora a samotné budovy musely být udržovány. Pro tyto potřeby se zřizovala jednotlivá komanda, která měla na starosti vykonat vše potřebné.¹¹⁵ Některé ženy vypomáhaly v táborové kuchyni, což byla jedna z oblíbenějších činností, jelikož zajišťovala dostatek potravy. Na některých ženách spočívala i úloha udržovat čisté prostředí umýváren, toalet a jednotlivých ubikací v nichž přebývaly. Jiné našly zaměstnání

---

¹¹¹ S největší pravděpodobností se jednalo o tzv. ferritovou sůl, která se využívala ke tvarování menších součástek. Práce s touto kyselinou byla zdraví velice nebezpečná. Zvláště pro ženy, které při manipulaci s ní neměly vhodné pracovní vybavení. [pozn. autora]

¹¹² NĚMEC, *Doklady nacistického teroru*, s. 166–167.

¹¹³ NĚMEC, *Ženský koncentrační tábor ve Svatavě*, s. 38–40.

¹¹⁴ NĚMEC, FRANKOVIČ, s. 13.

¹¹⁵ DĚDEK, s. 237.

v truhlářské dílně nedaleko dolu Peterwerk. Důlní komanda pak obstarávala dřevo nebo uhlí z nedalekých svatavských či sokolovských dolů. K běžným činnostem současně patřilo i opatřování potravin nebo vyzvedávání pošty a balíků. K tomu určené ženy se však neobešly bez doprovodu dozorkyně se zbraní nebo hlídacím psem. Ve volných dnech musely navštěvovat sokolovskou nemocnici, kde se podrobovaly odvšivení. K očištění odevzdávaly i své šaty, šátky a přikrývky, které si přinesly z tábora. Odvšivení však částečně postrádalo smysl, neboť obtížný hmyz se nadále skrýval ve slamnících, na kterých ženy spávaly.¹¹⁶

Některé ženy také působily jako ošetřovatelky v táborové nemocnici. Práce to byla nepříjemná a nebezpečná zvláště v době, kdy se v táboře vyskytovala infekční onemocnění. Léčily se zde ženy se zápallem plic, zlomeninami nebo zcela zesláblé a zanedbané osoby, které se nebyly pro své vysílení schopné starat sami o sebe a vykonávat základní hygienické návyky. Svou práci ošetřovatelky popisuje jedna ze zajatkyň: *„K mým povinnostem patřila kontrola čistoty všech žen. Musela jsem je prohlédnout, zda nemají svrab nebo vši. Když jsem zjistila vyrážku, mazala jsem ji. Moc zavšivené ženy jsme musely ostříhat [...], to bylo pro ženy ponižující.“*¹¹⁷

4.4.3 Tyfová nákaza a smrt

Nelze s jistotou určit, zda ve Svatavě docházelo k úmrtím již od roku 1943, kdy dorazil první transport zajatkyň, které se podílely na výstavbě táborového komplexu. Nejsou k dispozici žádné dokumenty, které by podávaly jakákoliv svědectví. Dokonce ani ve výpovědích svatavských zajatkyň se nenacházejí zprávy o úmrtích z tohoto roku. Lze se domnívat, že ve Svatavě k několika úmrtím došlo, a to vzhledem k panujícím podmínkám, nebyly však zaznamenány.¹¹⁸ Objevují se vědecky nepodložená tvrzení o tom, že těla zemřelých žen se v roce 1943 házela do jednoho z opuštěných dolů

---

¹¹⁶ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 85.

¹¹⁷ NĚMEC, *Ženský koncentrační tábor ve Svatavě*, s. 42–43.

¹¹⁸ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 149.

podnikatele Mathiase Petera, nebo se páčila v pecích místních domů. S největší pravděpodobností se však ženy pohřbívaly na okraji starého svatavského hřbitova.¹¹⁹ V táboře umíraly z mnoha důvodů – podléhaly celkovému vyčerpání organismu, smrtelným pracovním úrazům nebo nepřežily „krutovládu“ sadistických dozorců. Nejvíce životů si vyžádal tyfus, jenž se v táboře rozšířil v zimě roku 1944. Ženy postižené touto nákazou musely do svých posledních sil pracovat, posléze se jejich zdravotní stav obvykle zhoršil natolik, že byly poslány na marodku, kde většinou nemoci podlehly.¹²⁰

Na jaře roku 1945 do Svatavy přijížděly již zmíněné evakuační transporty se židovskými ženami. V těchto jarních měsících úmrtnost prudce stoupla, neboť se ženy do tábora dostaly téměř v „polomrtvém“ stavu a nakažené tyfem. Mnohé z nich skonaly ještě během cesty ve vlcích určených k deportaci. Ty co přijely, byly podvyživené, zesláblé a nemocné. Jejich pobyt ve Svatavě způsobil, že se tyfem nakazily i ostatní.¹²¹ Jedna z žen ve svém deníku popisuje příchod tzv. TT – tyfového transportu židovských žen z roku 1945: *„Je neděle a my se jako obvykle dáváme do praní. Najednou přiběhne Prosper: „Je třeba aspoň dvaceti žen na pomoc transportu, který v noci došel. Kdo se hlásí dobrovolně?“ Někdo vykřikne: „To je hrozné, ony nosí mrtvoly!“ Běžíme na záchod a díváme se z okna. Po chodníku, posypaném sněhem, se potácejí skupinky vytřeštěných žen. Některé podpírají, jiné nesou a ty jim umírají pod rukama [...] Na bloku číslo jedna se objevuje tabulka: Tyfus! Máme obavy o ty, které se účastnily záchranných prací.“*¹²²

Židovky z tyfových transportů byly uloženy do karantény zřízené na jedné z ubikací. Správa tábora pak vybrala několik žen, které měly o tyto nemocné pečovat. Není pochyb o tom, že práce vyvolávala veliké obavy, jelikož přijít do styku s nemocným v mnoha případech znamenalo nákazu. Tyfem nakažené ženy často trpěly různými kožními vyrážkami, vředy

---

¹¹⁹ NĚMEC, *Ženský koncentrační tábor ve Svatavě*, s. 56–57.

¹²⁰ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 149.

¹²¹ Tamtéž, s. 150–151.

¹²² Státní oblastní archiv Plzeň (dále jen SOA Plzeň), fond Václava Němce, inventární číslo 43, karton 2.

a otevřenými hnisajícími ranami.¹²³ Ošetřovatelky proto dohlížely na jejich důkladnou hygienu, odvíšivování, převazování ran a podávání dostupných léků, které však nepostačovaly k vyléčení.¹²⁴ Jedna z pečovatelek vzpomíná na hrůzy odehrávající se v prostorách karantény: „Dovedete si jistě představit, jak to bylo těžké, když tekla jen studená voda a na mytí bylo jen kousek pískového mýdla. Denně jsme vynášely pět až šest mrtvých dívek. Na tu práci nám dali bílé rukavice. Nemocné se plazily slabostí s těžkými průjmy a krví po baráku, až zemřely.“¹²⁵

Těla mrtvých se v posledních měsících zimy roku 1945 skládala na hromadu, jak o tom později vypověděla jedna francouzská zajatkyně: „Mrtvá těla jsme snášely na hromadu poblíž ošetřovny. Pohřbít jsme je nemohly. Země byla zmrzlá na kost. Mrtvoly jsme házely na hromadu. Ta hromada dosahovala výše jednoho a půl metru.“¹²⁶ S ústupem zimy se zemřelé pohřbívaly do provizorně zřízené jámy (Leichengrube) ohrazené dřevěnými prkny, která se nacházela na okraji tábora.¹²⁷ Ostatky mrtvých těl se následně posypaly chlorovým vápnem. Ženy bydlící v barácích poblíž hromadného hrobu údajně slyšávaly vycházet z jámy slabý nářek a škrábání nehtů na dřevěné hrazení. Toto svědectví však nelze potvrdit ani vyvrátit, nicméně je jedním z dokladů o bezmezné krutosti nacistického režimu.¹²⁸

Kapacita hromadného hrobu v táboře brzy nepostačovala k tomu, aby pojala všechna mrtvá těla. S přicházejícími jarními měsíci, kdy došlo k oteplení, se táborem navíc začal šířit mrtvolný zápach a celý tábor se obával možného rozšíření nákazy. Zřídilo se proto tzv. hřbitovní komando (Friedhofskommando) tvořené osmi až deseti ženami, jenž mělo na starost odstranit ostatky zemřelých žen. Práci vykonávaly zejména německé ženy označené zeleným trojúhelníkem (kriminálnice). Jako pohřební vůz sloužil dřevěný dvoukolák, na němž byla umístěna červená rakev, do níž se vešla dvě

---

¹²³ NĚMEC, *Ženský koncentrační tábor ve Svatavě*, s. 59–61.

¹²⁴ NĚMEC, *Doklady nacistického teroru*, s. 167.

¹²⁵ NĚMEC, *Ženský koncentrační tábor ve Svatavě*, s. 59.

¹²⁶ NĚMEC, FRANKOVIČ, s. 15.

¹²⁷ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 27.

¹²⁸ NĚMEC, *Ženský koncentrační tábor ve Svatavě*, s. 58.

až tři mrtvá těla.¹²⁹ Na konci války se k odklizení těl používal menší vůz tažený koněm. Mrtvá těla během převozu pokrývaly smrkovými větvemi, aby nevzbuzovala pozornost kolemjdoucích.¹³⁰ Z deníku jedné z žen sloužící u hřbitovního komanda se zachovala vzpomínka z 18. dubna 1945: „Už netaháme vozík, dostaly jsme koně. Esesák se podívá na hodinky a řekne: Je osm hodin, kopejte. Chopíme se krumpáčů a rozšiřujeme společný hrob [...] Jedna starší žena si vyleze na vůz a shazuje kostlivce. Zakrývám si oči, nemohu, nemohu. Přichází voják a hrozí mi. Zatnu tedy zuby a oběma rukama stisknu cíp deky. Kostlivcova hlava se pohybuje na pokrývce a dotkne se mé ruky. Už jsme ale u hrobu a vysypáváme svůj náklad. Mrtvé pak posypeme chlorovým vápnem.“¹³¹

Místem, kam hřbitovní komando sváželo ostatky, se stal sokolovský hřbitov. Sokolovská pohřební kniha k roku 1945 uvádí kolem stovky mrtvých žen, které zde byly pohřbeny. Zajisté se ale nejedná o konečné číslo uvádějící celkový počet obětí tyfové nákazy, skonání v důsledku tělesného stavu nebo brutálních útoků svatavských dozorců.¹³² Obyvatelům Svatavy a Sokolova nemohl jistě uniknout pohled na červenou rakev s ukrytými mrtvolami projíždějící na dřevěném voze. Václav Šoura, předseda národního výboru ve Svatavě, vzpomínal na pravidelné průvody zajatkyň převážející ostatky za doprovodu strážných a hlídajících psů. „Nikdo z kolemjdoucích se nesměl k průvodu přiblížit, se ženami promluvit nebo nahlas upozorňovat na povoz a jeho náklad.“¹³³ Sokolovský hřbitov však údajně nebyl prvním místem, kde spočinula zubožená těla židovských žen. Prvním masovým hrobem nacházejícím se mimo ostatný plot svatavského tábora se měla dle několika svědeckvých pamětníků stát opuštěná šachta ležící za zdmi sokolovského kláštera.

---

¹²⁹ BUBENÍČKOVÁ, Růžena, KUBÁTOVÁ, Ludmila a kol., *Tábory utrpení a smrti*, Praha 1969, s. 113.

¹³⁰ NĚMEC, *Ženský koncentrační tábor ve Svatavě*, s. 61–62.

¹³¹ SOA Plzeň, fond Václava Němce, inv. č. 45, kart. 2.

¹³² BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 151–153.

¹³³ NĚMEC, *FKZ Lager Podlesí*, s. 18–19.

Jedná se ale o další z nepodložených faktů, který nelze nijak potvrdit, ale ani vyvrátit.¹³⁴

5 U KONCE VÁLKY

5.1 Pochody smrti

V posledních měsících roku 1944 se svatavským táborem šířily zprávy o vývoji na frontě a pomalém hroucení Německé říše. Informace se k zajatým ženám dostávaly všemi různými způsoby především v podobě tajných vzkazů ukrytých v potravinových balíčcích zasílaných rodinami zajatých žen. O tom vyprávěla Dobruška Vrabcová: *„Zprávy na tenkém papíře, psané dámským perem a tuší na malinkých lístečcích, kterými manžel špikoval škvarky. Celou dobu vězení nás utěšoval, že za měsíc, za dva bude konec války. Nám ta víra moc pomáhala.“*¹³⁵ Zvěsti o válečné situaci se donesly i ke strážnému personálu, který v posledních měsících světové války zajatkyňiným pobytem v táboře značně znepríjemňoval. Štědrý večer 1944 v táboře ve Svatavě neprobíhal slavnostně. Za celý sváteční den, při němž vězeňkyně musely na příkaz dozorců stát na Apelplatzu, byla podávána jen studená řepa.¹³⁶ Až ve večerních hodinách se směly vrátit do svých příbytků, kde našly všechny své osobní věci, šaty, zubních kartáčky, hřebeny, mýdla apod. roztroušené po celém bloku. Zbytek Štědrého večera pak zpívaly koledy a vzpomínaly na své rodiny. Jedna Francouzka po celý rok v bývalé přádelně sbírala malé barevné papírky, kterými večer ozdobila koště. Když s tím skončila, prohlásila: *„To je náš vánoční stromek.“*¹³⁷

Na přelomu let 1944 a 1945 se válka pro Německo již nevyvíjela příznivě. Dne 14. dubna 1945 vydal říšský ministr vnitra Heinrich Himmler, jeden z tvůrců vyhlazovacích táborů, příkaz k evakuaci všech koncentračních

---

¹³⁴ NĚMEC, *FKZ Lager Podlesí*, s. 30.

¹³⁵ SOA Plzeň, fond Václava Němce, inv. č. 11, kart. 3.

¹³⁶ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 101.

¹³⁷ NĚMEC, *Ženský koncentrační tábor ve Svatavě*, s. 45–49.

a pracovních táborů, jejichž vězni nesměli za žádných okolností padnout do rukou spojenců.¹³⁸ Docházelo k velkým přesunům zajatců do méně ohrožených táborů. Pochody smrti absolvovali muži, ženy i děti bez ohledu na jejich zdravotní stav a ošacení. Vydávaly se na dlouhé výpravy trvající až několik týdnů, které pro mnohé končily smrtí. Evakuované tábory se mezitím likvidovaly. Veškeré stopy otrocké práce a masového vyvražďování nepohodlných lidí a Židů musely být před zraky spojeneckých sil zahlazeny.¹³⁹

Svatavským táborem prošlo v letech 1944 a 1945 několik pochodů smrti, jejichž zajatkyň tvořily zejména Židovky a Maďarčky (cikánky), které do tábora přicházely již nakažené tyfem, na nějž mnohé z nich zemřely.¹⁴⁰ Svatava sloužila jako stanice, kde si dozorci po pochodu odpočali, zjistili početní stav živých, doplnili zásoby potravin a pokračovali v cestě, která měla končit v táborech označených jako cíl pochodů smrti. Nepředvídané deportace z evakuovaných táborů ale způsobovalo, že se svatavský tábor potýkal s nedostatkem potravinových zásob a kapacit schopných pojmout hromadící se vězně. August Jordan dal proto začátkem dubna 1945 rozkaz k přesunu několika skupin vězeňkyň do táborů ve Flossenbürgu a Dachau, čímž rozpoutal vlnu svatavských evakuačních pochodů smrti, jež pokaždé skončily návratem do Svatavy. Přesto během dlouhých a vyčerpávajících cest umíraly ženy, jejichž těla zůstávala nehybně ležet v příkopech podél cest, některým podařilo uprchnout.¹⁴¹ Utéct se podařilo i Evě Erbenové, která pochod smrti absolvovala jako čtrnáctileté děvče. *„Po dalším celodenním těžkém pochodu jsme se na noc uchýlily do stodoly. Seno na podlaze zapáchalo, ale také trochu hřálo. Zahrabala jsem se do kupky a upadla do hlubokého spánku. Když jsem ráno otevřela oči a rozhlédla se kolem, zjistila jsem, že všichni ostatní odešli a že jsem zůstala sama.“*¹⁴²

---

¹³⁸ NĚMEC, *Ženský koncentrační tábor ve Svatavě*, s. 75.

¹³⁹ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 102.

¹⁴⁰ ASS, s. 132.

¹⁴¹ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 114.

¹⁴² ERBENOVÁ, Eva, *Sen*, Praha 2001, s. 66.

Jedním z prvních a nejznámějších pochodů smrti, který proslul brutalitou páchanou na ženách, se přezdívá „pochod smrti Helmbrechts – Volary“.¹⁴³ Název je odvozen od dalšího ženského venkovního tábora spadajícího pod správu kmenového koncentračního tábora ve Flossenbürgu.¹⁴⁴ Ten byl rovněž určen jako cíl pochodu smrti. Celá skupina se na své trase krátce zdržela v již zmíněném táboře Helmbrechts.¹⁴⁵ Odtud pak 13. dubna započala cesta pochodu smrti čítající zhruba 1200 žen v čele s někdejší velitelem helmbrechtského tábora Aloisem Dörrem. Doprovod tvořilo několik členů SS vybavených střelnými zbraněmi, obušky a důtkami, kterými vězeňkyně nutili k rychlejší chůzi.¹⁴⁶ O průběhu pochodu smrti podává svědectví zápis z deníku maďarské Židovky Helen Farkas: „[...] hodně žen postupně cestou umíralo vyčerpáním a hladem. Všechny jsme ztratily takřka veškeré svalstvo, nohy za námi doslova plandaly. Při zhruba 170 centimetrech jsem vážila asi 35–40 kilogramů.“¹⁴⁷ Ženy neschopné pokračovat v cestě padaly mrtvé k zemi, potácející se ženy zdržující kolonu, byly zastřeleny nebo ubity obušky. Pochod smrti však přerušila blížící se americká armáda, která skupinu přiměla vrátit se zpět do Svatavy.¹⁴⁸

Dne 22. dubna 1945 dostala správa svatavského tábora hlášení, že americké jednotky jsou v nedalekém Chebu. Na chaos v táboře vzpomínala Francouzka Germaine Dionezzetti: „V šest hodin ráno je nástup. Venku je děsná zima a my už hodinu stojíme venku. Němky ničí a zapalují v blocích všechno, co jsme tam nechaly [...]“.¹⁴⁹ Dozorkyně měly za úkol zlikvidovat jakékoliv pozůstatky po zdejších pracovním táborech a připravit zajatky

---

¹⁴³ Více o průběhu pochodů smrti viz BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 102–142.

¹⁴⁴ HERMAN, Axel, BENKER, Karl, KLUGE, Arnd, *Miscellanea curiensia - Beiträge zur Geschichte und Kultur Nordoberfrankens und angrenzender Regionen. Band I.*, 2003. In: RAUTH, Klaus, *Helmbrechts. Außenlager des KZ Flossenbürg 1944–1945*, s. 117.

¹⁴⁵ Více o průběhu pochodů smrti viz BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 102–142.

¹⁴⁶ Více o průběhu pochodu smrti viz KREJSOVÁ, Jaroslava, *Přes Volary přešla smrt – pochod smrti očima pamětníků*, České Budějovice 2008, s. 17–33.

¹⁴⁷ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 119.

¹⁴⁸ Více o průběhu pochodu smrti viz KREJSOVÁ, s. 17–33.

¹⁴⁹ SOA Plzeň, fond Václava Němce, inv. č. 24, kart. 4.

k dalšímu evakuačnímu pochodu s úmyslem dojít do Dachau.¹⁵⁰ Události z téhož dne si do svého deníku zaznamenala i Marie Antoinette: „Rozdávají nám zásobu potravin na jeden den: sedminku chleba, lžiči marmelády a 15 gramů margarínu. V sedm hodin nastupujeme na Apelplatz. Čekáme tři hodiny. Potom se konečně naše kolona dává na pochod. Vezeme i vůz s nákladem potravin pro 1200 osob. Cesta bude trvat 14 dní. Táhneme ještě jeden vozík. Je určen pro nemocné. [...] Ušli jsme asi 15 kilometrů. Krajina Císařského lesa je překrásná. Jdeme ale se s klopenými hlavami. Padá na nás únava.“¹⁵¹

Pochod smrti směřoval ze Svatavy přes město Litrbachy,¹⁵² kde vzbudil pozornost zdejších obyvatel. Ženy po celodenním pochodu složily svou hlavu v nedaleké stodole. Během noci se podařilo třem ženám uprchnout. Následující ráno se ihned po skromné snídani (chléb s margarínem a zavařeninou), skupina opět vydala na celodenní chůzi, kterou znepříjemňovaly nepohodlné dřeváky, nedostatečné oblečení a chladné počasí. Celá kolona zastavila až ve večerních hodinách neschopná pokračovat z důvodu ustupujícího německého vojska před spojeneckými jednotkami. August Jordan naplánoval návrat do města, kde předchozí večer celá skupina nocovala. Druhý den začal a skončil stejně jako ten předchozí. Výprava, jež měla dojít do Dachau, byla opět přerušena.¹⁵³ Na průběh pochodu smrti vzpomínala jedna z účastnic následovně: „Po poledni jsme došly k lesu, kde byl celý transport zastaven. Proti nám přijížděli na nákladních autech všelijak maskovaní špinaví němečtí vojáci, bledí a s vytřeštěnými očima. Vrchní dozorkyně a i lagerkomandant jeli dopředu prozkoumat terén. Auto se vrátilo a bylo řečeno: „Zpátky do Svatavy!““¹⁵⁴

Z výpovědí žen, které absolvovaly tento pochod smrti není zřejmé, zda se do Svatavy vydaly 24. nebo 25. dubna. Když dorazily do svatavského

---

¹⁵⁰ NĚMEC, *FKZ Lager Podlesí*, s. 21–22.

¹⁵¹ NĚMEC, FRANKOVIČ, s. 18–19.

¹⁵² Německy Lautrbach bylo malé, dnes již zaniklé, hornické město, které se od roku 1948 jmenovalo Čistá. Leželo v okrese Sokolov. Dostupné z: <http://kostelnibriza.cz/cile/zanikle/cista/> [14. 4. 2017].

¹⁵³ NĚMEC, FRANKOVIČ, s. 19.

¹⁵⁴ SOA Plzeň, fond Václava Němce, kart. 4, Koncentrační tábor Svatava.

tábora, našly jej v dezolátním stavu, neboť ihned poté, co se August Jordan dozvěděl o ustupující německé armádě, vyslal jednoho z dozorců do Svatavy s příkazem, aby byla ukončena demolice tábora. Nařízení však nebylo doručeno včas.¹⁵⁵ O svém návratu do Svatavy podala svědectví Lída Smrhová: „*Tábor byl už v dezolátním stavu. Z baráku pro vězně zbyly jen dva až tři, dráty byly zpřetrhány, brána povalená. Nahnaly nás všechny do stojících baráků [...] jídlo nebylo, prý nebyl přísun. Dostávaly jsme jednou denně vlažnou vodu s pepřem.*“¹⁵⁶ Mezitím ženy tiše vyčkávaly v ubikacích, v nichž kdysi umíraly nakažení tyfem, s nevědomím, co se s nimi bude dál dít a co všechno s nimi mohou dozorcí před příchodem spojenců udělat.¹⁵⁷

5.2 Osvobození a demolice svatavského tábora

Americká armáda v čele s generálem Georgem Smithem Pattonem 18. dubna 1945 překročila československé hranice poblíž Aše. Střetla se s německými vojenskými oddíly a po jejich porážce postupovala směrem k Chebu. Večer 6. května se jí podařilo probojovat se až k Sokolovu.¹⁵⁸ Přítomnost Američanů v nedalekém městě zneklidnila dozorce a velitele tábora. Na rozkaz Johanny Baumannové měly ženy nastoupit na Apelplatz, kde dostaly příkaz k tomu, aby ze svých vězeňských šatů odpáraly svá vězeňská čísla. Některé z žen (jednalo se o několik Němek a Češek) pocházejících z Prahy k sobě povolal velitel tábora. Ve své kanceláři všem přítomným vystavil tzv. propustku, s níž mohly tábor opustit.¹⁵⁹ Tento okamžik si zapamatovala Lída Smrhová: „*Potom jsme spatřily, jak odcházejí z tábora. Hned nato se po táboře roznesla strašná zpráva, že ostatní budou postříleny [...].*“¹⁶⁰

Následujícího dne se i zbylé ženy ve Svatavě dočkaly své vytoužené svobody. O tom vyprávěla jedna z francouzských žen:

---

¹⁵⁵ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 119.

¹⁵⁶ SOA Plzeň, fond Václava Němce, kart. 3, Výpověď Lídy Smrhové.

¹⁵⁷ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 146–148.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 157–158.

¹⁵⁹ SOA Plzeň, fond Václava Němce, kart. 4, Koncentrační tábor Svatava.

¹⁶⁰ NĚMEC, *Ženský koncentrační tábor ve Svatavě*, s. 85.

„Těsně před osvobozením jsem zahlédla nedaleko plotu dva muže. Ten jeden na mne křičel: „Američané jsou tady!“ Mluvil francouzsky. Jako pomínutá jsem běžela po táboře s kbelíkem uhlí. Američané jsou ve Falknově, křičela jsem.“¹⁶¹ Americké jednotky skutečně dorazily v ranních hodinách do Sokolova, kde se svými vozy stanuly na sokolovském náměstí, tam kde 3. srpna 1938 rozložily svou polní kuchyni německé oddíly. V době příjezdu Američanů na náměstí byly přítomny i ženy, které předchozí den s propustkou opustily svatavský tábor a noc strávily v místní nemocnici.¹⁶² Kristina Deimlová uvedla: „Ráno nás probudil rachot motorů. [...] Za chvíli jsme byly ve městě. Tank se valil za tankem, dlažba se otrásala a duněla. Najednou se celá kolona zastavila a z jednoho obrněného vozu vyskočil dohola ostříhaný člověk. „Češky?“ Vykřikl. [...] „Kde máte velitele?“ Zeptaly jsme se. „Ve Svatavě je ženský koncentrační tábor, je tam plno Francouzů, Polek, Jihoslovanů, jsou tam Rusky a čekají na Vás.““¹⁶³

V poledních hodinách, přibližně mezi 11 až 12 hodinou, do Svatavy za hluku motorů vjely dva americké tanky. Projely obcí a zamířily do kopců, kde stál tábor. Ženy, které zrovna jedly polévku, zahlédly na obzoru americká vozidla. Francouzsky jim vyběhly vstříc za zpěvu své hymny.¹⁶⁴ V deníku Germaine Dionezetti stojí: „Slzy jsme si neutíraly, spíš jsme je polykaly. Byly slané a dusily zpěv. [...] Kytičky! Napadlo nás. Rostly ale jen pampelišky. Tak aspoň pampelišky!“¹⁶⁵ Strážný personál včetně velitele se mezitím s rukama nad hlavou vzdal bez jakéhokoliv odporu americkým vojákům.¹⁶⁶ Osvobozené ženy byly převezeny do sokolovské nemocnice, kde jim lékaři poskytli odbornou lékařskou pomoc, čisté ošacení a stravu. V následujících dnech se měly ženy, pokud jim to jejich zdravotní stav umožňoval, vydat na cestu do své vlasti.¹⁶⁷ Některé však válka připravila o rodiny a domovy, proto se rozhodly zůstat tam,

---

¹⁶¹ NĚMEC, FRANKOVIČ, s. 22.

¹⁶² BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 158–159.

¹⁶³ NĚMEC, *Ženský koncentrační tábor ve Svatavě*, s. 88.

¹⁶⁴ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 158–159.

¹⁶⁵ NĚMEC, *Ženský koncentrační tábor ve Svatavě*, s. 89.

¹⁶⁶ NĚMEC, FRANKOVIČ, s. 25.

¹⁶⁷ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 160–165.

kde přežívaly několik let. Erika Gallová se po svém osvobození ve Svatavě usadila, založila rodinu a vybudovala si nový domov.¹⁶⁸ Marie Šulerová na květen 1945 vzpomínala takto: „Vydala jsem se společně s Bohunkou a Lídou pěšky do Karlových Var. Na cestě jsme potkávaly kolony německých vojáků [...] Dostaly jsme se až do Kladna. Tam nás přivítal Červený kříž. Poprvé po několika letech jsme se zase pořádně vykouply.“¹⁶⁹

Několik dnů zel svatavský tábor prázdnotou. To co v něm zůstalo, místní obyvatelé rozkradli. Až v červnu 1945 Američané rozhodli, že jej spálí. Důvodem byl dřívější výskyt tyfu, který v dřevěných barácích mohl zanechat zárodky, které musely být odstraněny. Josef Mareš žijící ve Svatavě pomáhal s demolicí tábora: „26. června pro mě poslal jeden americký důstojník: Musíme to spálit. Ještě by se nám tu mohl rozšířit tyfus. Ještě s několika vojáky jsem prolezl tábor. Byl vykradený, ale stál. Přivezly sudy. Člověče, tam padlo benzinu. [...] prolezli jsme všechny baráky a kryty, aby tam snad nezůstaly nějaké děti. No a pak jsem rozžehl sirku.“¹⁷⁰

Kromě jedné ze staveb shořel celý tábor. Zachovalá budova později posloužila jako pamětní síň, jejíž expozici následně přejalo sokolovské muzeum. Stavba mezitím prošla drobnými rekonstrukčními úpravami a dodnes slouží jako dům pro seniory. Na pláni, kde kdysi stával tábor, postavili lidé rodinné domy a zřídili mateřskou školu, v jejíž blízkosti se nachází jeden ze tří přístupných protiletceckých bunkrů. Rovněž čtvercová vodní nádrž zde zůstala zachována spolu se zbytky betonových základů budov a sloupů ukrytých v trávě a v lesním porostu. V místech, kde stávala ošetřovna, byl v roce 1965 odhalen pomník z dílny akademické sochařky Daniely Vinopalové, který má být připomínkou druhé světové války a jejích obětí, které ve Svatavě zahynuly.¹⁷¹

---

¹⁶⁸ NĚMEC, *FKZ Lager Podlesí*, s. 19–20.

¹⁶⁹ NĚMEC, *Ženský koncentrační tábor ve Svatavě*, s. 91.

¹⁷⁰ NĚMEC, *FKZ Lager Podlesí*, s. 48.

¹⁷¹ BRUŽEŇÁK, *Ve stínu Krušných Hor*, s. 166.

6 ZÁVĚR

Z dostupných pohřebních knih sokolovského hřbitova a rovněž pamětí žen pracujících v pohřebním komandu, nelze s přesností určit přesný počet obětí po rozšíření tyfové nákazy v táboře. Obdobně je to i s celkovým počtem žen, které ve Svatavě v letech 1943–1945 pobývaly. Dochované prameny se i v této otázce často rozcházejí. Některé uvádějí, že táborem prošlo celkem 1000–2000 žen, jiné naopak uvádějí 8000–10 000 zajatkyň. Obě informace mohou být pravdivé, uváží-li se skutečnost, že s příjíždějícími evakuačními transporty

a příchodem několika pochodů smrti z evakuovaných táborů do Svatavy, počet zajatkyň během několika měsíců enormně vzrostl.

Nezodpovězenou zůstává i otázka, kolik obětí měly na svědomí pochody smrti vypravené ze Svatavy. O těchto pochodech se zmiňují ve svých vzpomínkách účastnice a později také výpovědi dozorců a velitelů ze soudních přelíčení. Ti kráčeli v čele těchto výprav a měli na svědomí úmyslné vraždění Židovek a vyčerpaných žen. Ostatky těl pohazovali do příkopů podél cest, nebo je nedbale pohřbívali do provizorně zřízených masových hrobů. Na některé z nich byly po válce upozorněny příslušné orgány, které exhumovaly nalezená pohřebiště a pokud to dovolovalo stádium rozkladu, identifikovaly těla zemřelých. Jejich ostatky se poté uložily do jednotlivých rakví a pohřbily do samostatných hrobů.

Po druhé světové válce byla se všemi nacistickými zločinci vedena soudní přelíčení usvědčující jejich vinu, a to na základě předložených důkazů a svědectví těch, kteří přežili hrůzy nacistického režimu. Před válečným soudem stanuli i velitelé a dozorcí ze svatavského tábora, které 7. května 1945 zadrželi americké jednotky. Proti zatčeným posléze svědčily i ženy ze svatavského tábora. Někteří členové strážného personálu byli za zločiny páchané na ženách odsouzeni k trestu smrti nebo odnětí svobody. Některým příslušníkům SS se podařilo po válce ze zajetí uprchnout.

Bohužel ne všechny ženy se mohly těšit ze své vytoužené svobody. Velká řada z nich byla po osvobození tábora převezena na zotavení do nemocnic.

Zde však většina zemřela na celkové vyčerpání organismu. Jiné ženy zase válka připravila o domov, rodinu a příbuzné. Dávnou historii válečných let už dnes na svatavské pláni Podlesí připomínají jen zbytky betonového opevnění a pomník choulící se ženy chránící si hlavu a tělo před vnějšími údery. Prostory dříve populární přádelny zejí prázdnotou a kromě malé pamětní desky věnované ženám, které ve Svatavě zemřely, jsou sotva připomínkou válečných zločinů. Na základě prostudované odborné literatury, archivních pramenů a zachovalého svědectví pamětnic, se podařilo získat odpověď na vznik a fungování tábora ve Svatavě ve vymezeném časovém období.

7 SEZNAM POŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

Nevydané prameny

Muzeum Sokolov, p. o.

Státní okresní archiv Plzeň

Státní okresní archiv Plzeň, fond Václava Němce, karton č. 2, inv. č. 43, Dokumentace k publikaci ŽKT Svatava.

Státní okresní archiv Plzeň, fond Václava Němce, karton č. 2, inv. č. 45, Funkce hřbitovního komanda.

Státní okresní archiv Plzeň, fond Václava Němce, karton č. 3, Výpověď Lídy Smrhové.

Státní okresní archiv Plzeň, fond Václava Němce, karton č. 3, inv. č. 11, Dopisy Dobrušky Vrabcové.

Státní okresní archiv Plzeň, fond Václava Němce, karton č. 4, KT Svatava.

Státní okresní archiv Plzeň, fond Václava Němce, karton č. 4, Francouzské vězeňkyně KT Svatava.

Státní okresní archiv Plzeň, fond Václava Němce, karton č. 4, inv. č. 3, Fotodokumentace KT Svatava.

Státní okresní archiv Plzeň, fond Václava Němce, karton č. 4, inv. č. 21–22, Fotodokumentace KT Svatava.

Státní okresní archiv Plzeň, fond Václava Němce, karton č. 4, inv. č. 24, Fotodokumentace KT Svatava.

Státní okresní archiv Plzeň, fond Václava Němce, karton č. 4, inv. č. 24, Deník Germaine Dionezzetti.

Literatura

AILSBY, Christopher, *Třetí říše den po dni*, Praha 2013.

ASS, Norbert, *Sinti und Roma im KZ Flossenbürg und in seinem Aussenlagern Wolkenburg und Zwodau*, Bayreuth 2001.

BERANOVÁ, Romana, BRUŽEŇÁK Vladimír, *Ve spárech orlice: Sokolovsko v letech 1938–1945*, Muzeum Sokolov 2010.

BERAN, Pavel a kol., *Sokolovsko nejen vzpomínky*, Sokolov 1999.

BRENNER, Hans, *Ženy v pobočných táborech Flossenbürgu a Gross-Rosenu na českém a moravském území*. In: *Terezínské studie a dokumenty 1999*.

BRUŽEŇÁK, Vladimír a kol., *Historie Sokolovska*, Sokolov 2010.

BRUŽEŇÁK, Vladimír, *Ve stínu Krušných Hor: z historie poboček koncentračního tábora Flossenbürg na Karlovarsku a Sokolovsku a pochodů smrti*, Cheb 2015.

BRUŽEŇÁK, Vladimír, *Květen bez šeríků: Konec 2. světové války na Sokolovsku s v jeho nejbližším okolí*, Cheb 2013.

BUBENÍČKOVÁ, Růžena a kol., *Tábory utrpení a smrti*, Praha 1969.

ERBENOVÁ, Eva, *Sen*, Praha 2001.

HALADA, Jan, *Lexikon české šlechty: erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti*, Praha 1999.

HERMAN, Axel, BENKER, Karl, KLUGE, Arnd, *Miscellanea curiensia – Beiträge zur Geschichte und Kultur Nordoberfrankens und angrenzender Regionen. Band I.*, 2003.

HOŘEC, Jaromír, *Památná místa bojů proti fašismu*. In: DĚDEK, Václav, *Severní Čechy za okupace*, Praha 1961.

JISKRA, Jaroslav, MÜLLE, Miroslav, *Svatava: z historie význačné hornické a průmyslové obce*, Svatava 2005.

KOSTUROVÁ, Barbora, *Život v koncentračním táboře Flossenbürg očima českých vězňů*, Diplomová práce, Plzeň 2014.

KREJSOVÁ, Jaroslava, *Přes Volary přešla smrt: pochod smrti očima pamětníků*, Praha 2008.

LAŠTOVKA, Vladimír a kol., *Hrdinové protifašistického odboje a ženský koncentrační tábor Svatava*, Plzeň 1986.

NĚMEC, Václav, FRANKOVIČ, Michal, *Francouzky ve Svatavě. Místní organizace Českého svazu protifašistických bojovníků v Sokolově*, Sokolov 1970.

NĚMEC, Václav, *Podlesí FKZ Lager–Zwodau*, Sokolov 1965.

NĚMEC, Václav, *Vojenská letadla: Letadla druhé světové války*, Praha 1992.

NĚMEC, Václav, *Ženský koncentrační tábor ve Svatavě*, Sokolov 1985.

PROKOP, Vladimír, *Kapitoly z dějin Sokolovska*, Sokolov 1994.

VAŠEK, František a kol., *"Nepřichází-li práce k Tobě ...": různé podoby nucené práce ve studiích a dokumentech*, Praha 2003.

Internetové zdroje

<http://www.gedenkstaetteflossenbuerg.de/geschichte/konzentrationslager-flossenbuerg/vor-1938-flossenbuerg-ort-des-granits/>

<http://www.pamatnik-terezin.cz/cz/historie-sbirky-a-vyzkum/historie/koncentracni-tabor-v-litomicich>

<http://kontaminace.cenia.cz/>

8 RESUMÉ

In the present paper, the author is focusing on the period of the Second World War, especially on the origin and history of the female labor camp in the town Svatava. The town is located in the Sokolov region in the west of the Czech Republic, near the border with Germany. The author is mentioning the establishing of the region and development of the society and the industrial, for which was become famous. The bachelor's thesis deals with the town Svatava and its significance, however the core of the paper is being dedicated to the description of labor camp. The author is mentioning the establishing of labor camp and from the memories of direct witnesses is describing life of the labor camp prisoners – how they did in labor camp and exhaustive hard work in the nearby factory including. In the concluding part of the bachelor's thesis is being described the death march which was ordered to kill the surviving women so as they will not be liberated by the allied forces.

9 PŘÍLOHY

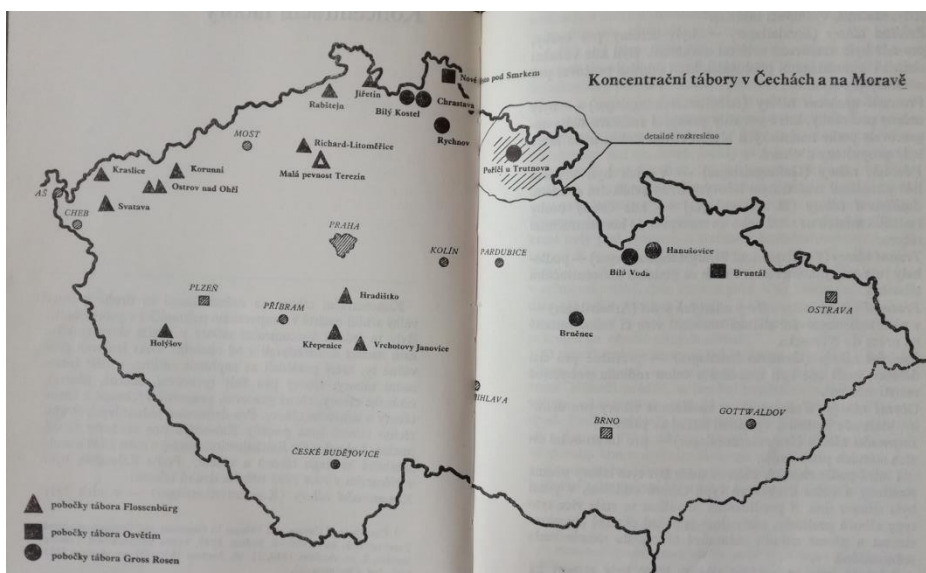
Příloha č. 1 – orientační tabulka s označením vězňů

Kennzeichen für Schutzhäftlinge in den Konz. Lagern
Form und Farbe der Kennzeichen

	Politisch	Berufs-Verbrecher	Emigrant	Büchel-forscher	Homosexuell	Rassial
Grundfarben	Red triangle	Green triangle	Blue triangle	Purple triangle	Red triangle	Black triangle
Abzeichen für Überfällige	Red triangle with horizontal lines	Green triangle with horizontal lines	Blue triangle with horizontal lines	Purple triangle with horizontal lines	Red triangle with horizontal lines	Black triangle with horizontal lines
Häftlinge der Strafkompanie	Red triangle with a black dot	Green triangle with a black dot	Blue triangle with a black dot	Purple triangle with a black dot	Red triangle with a black dot	Black triangle with a black dot
Abzeichen für Juden	Red star	Green star	Blue star	Purple star	Red star	Black star
Besondere Abzeichen	Yellow triangle with black border	Yellow star with black border	Red circle	Black rectangle with white number 2507	Striped triangle	Striped triangle
	Polk	Kscheche	Wehrmacht Angehöriger	Häftlingsnummer	Drüsel	Drüsel

Zdroj: KOSTUROVÁ, Barbora, *Život v koncentračním táboře Flossenbürg očima českých vězňů*, Diplomová práce, s. 98.

Příloha č. 2 – Pobočky koncentračních táborů v Čechách a na Moravě

Zdroj: BUBENÍČKOVÁ, Růžena a kol., *Tábory utrpení a smrti*, Praha 1969, s. 92–94.

Příloha č. 3 – Přádělna česané příze Ignaze Schmiegera s dělnickou kolonií ve Svatavě. Dobová pohlednice z počátku 20. století

Zdroj: BERAN, Pavel a kol.: *Sokolovsko nejen vzpomínky*, s. 219.

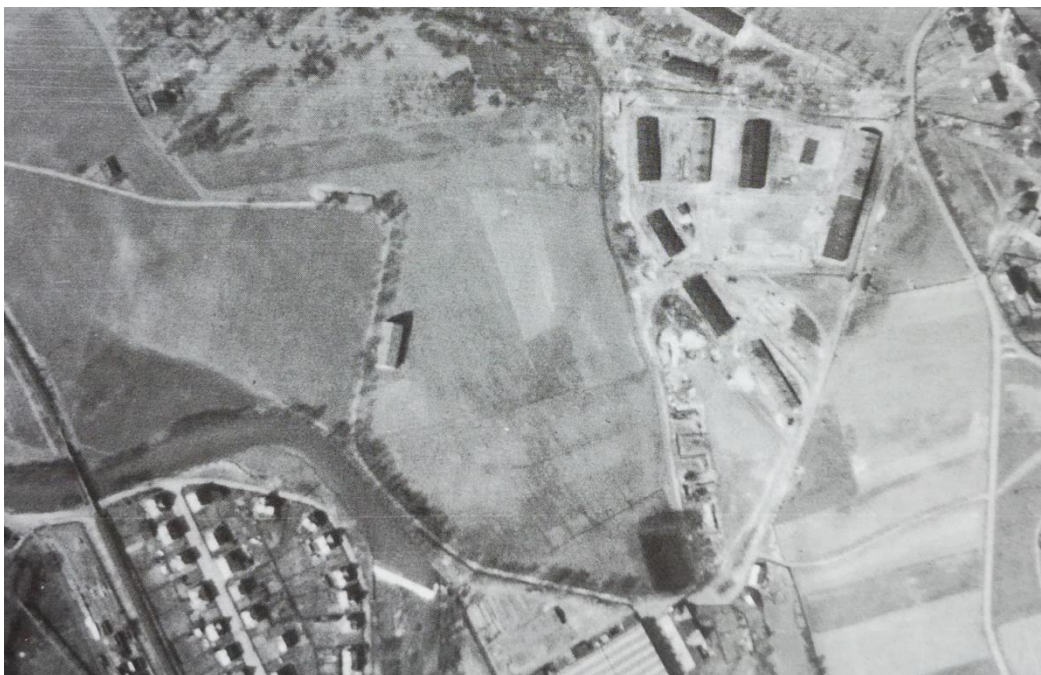
Příloha č. 4 – Současná podoba bývalé přádelny Ignaze Schmiegera

Zdroj: Sběrka autora.

Příloha č. 5. – Letecký snímek pracovního tábora ve Svatavě z 25. března 1945. Tábtorové budovy jsou rozmístěny na pláni trojúhelníkového tvaru

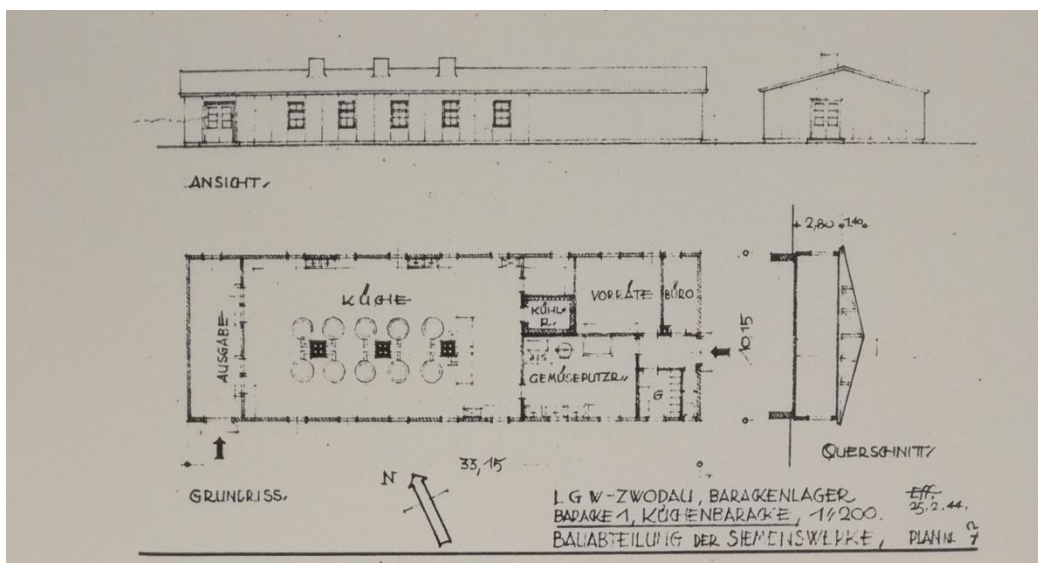
Zdroj: BRUŽEŇÁK, Vladimír, *Ve stínu Krušných Hor: z historie poboček koncentračního tábora Flossenbürg na Karlovarsku a Sokolovsku a pochodů smrti*, s. 19.

Příloha č. 6 – Letecký snímek z 50. let 20. století zachycující plán po demolici pracovního tábore ve Svatavě

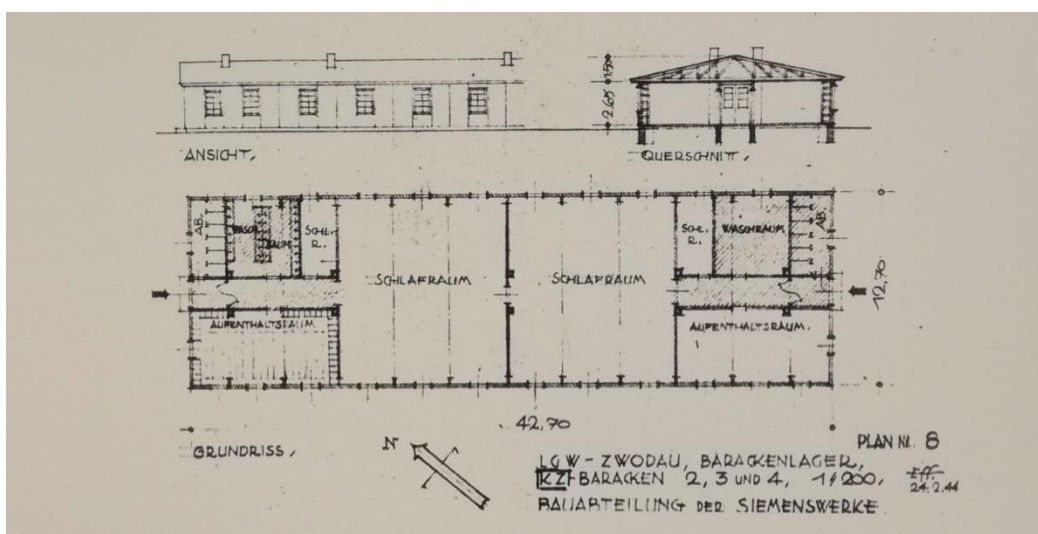
Zdroj: Dostupné z: <http://kontaminace.cenia.cz/> [22. 4. 2017].

Příloha č. 7 – Plán táborové kuchyně

Zdroj: Muzeum Sokolov.

Příloha č. 8 – Plán jedné z ubikací

Zdroj: Muzeum Sokolov.

Příloha č. 9 – Vězeňské šaty opatřené číslem

Zdroj: Muzeum Sokolov.

Příloha č. 10 – Vězeňské dřeváky a návleky a nohy

Zdroj: Muzeum Sokolov.

Příloha č. 11 – Snímek hrazení svatavského tábora

Zdroj: SOA Plzeň, fond Václava Němce, inv. č. 21, kart. 4.

Příloha č. 12 – Slovinské ženy v den osvobození 7. května 1945 ve Svatavě

Zdroj: SOA Plzeň, fond Václava Němce, inv. č. 22, kart. 4.

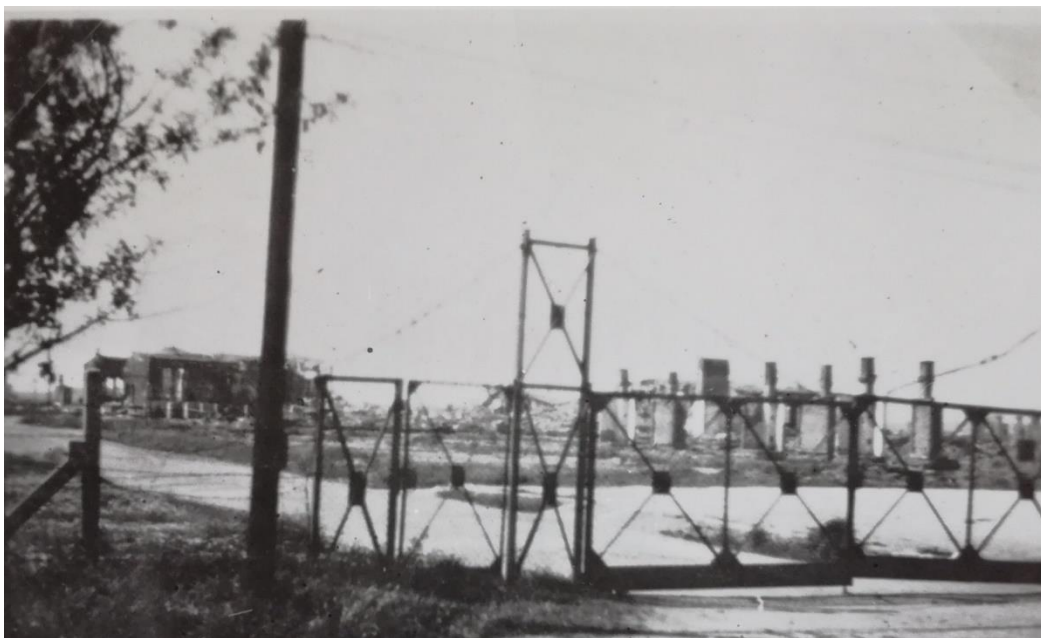

Příloha č. 13 – Pracovní komando při stavbě svatavského tábora

Zdroj: SOA Plzeň, fond Václava Němce, inv. č. 3, kart. 4.

Příloha č. 14 – Pohled na spáleniště svatavského tábora z června 1945

Zdroj: SOA Plzeň, fond Václava Němce, inv. č. 24, kart. 4.

Příloha č. 15 – Snímek ze sjezdu bývalých francouzských vězeňkyň před svatavským pomníkem 1972

Zdroj: SOA Plzeň, fond Václava Němce, kart. 2, Francouzské vězeňkyně – Koncentrační tábor Svatava.

Příloha č. 16 – Pozůstatek betonového sloupu

Zdroj: Sběrka autora.